

De wereld als thuis; Expats in Bangkok

Een onderzoek naar on- en offline place-making practices om een thuisgevoel te creëren in het leven van een expat in Bangkok.

Laura Boonstra

*Thuis in een vreemd land;
Mobiele levens in Bangkok*

*Een onderzoek naar on- en offline place-making practices om een
thuisgevoel te creëren in het leven van een expat in Bangkok.*

Laura Boonstra

Deze master thesis is ingediend ter verkrijging van de graad Master in de
Culturele Antropologie; 'Multiculturalisme in vergelijkend perspectief'

Afstudeerbegeleidster: Lotje Brouwer

Universiteit Utrecht

Universiteit Utrecht

Augustus 2014

Illustratie kaft: Eigen ontwerp, augustus 2014.

Op 28 januari 2014 was het dan zo ver, na enkele maanden voorbereiding op zowel persoonlijk als wetenschappelijk vlak begon mijn uitdaging en mijn droom dan toch echt; ik ging voor bijna vier maanden in een ander land wonen met een compleet andere cultuur. Sinds de eerste opdracht, die naar vrije keuze ingevuld mocht worden, tijdens de *pre-master* koos ik ervoor om te schrijven over arbeidsmigranten, het tweede *paper* ging over expats. Vanaf toen stond vast dat ik mijn masteronderzoek onder expats zou doen. De manier van leven, het vele reizen, de flexibele instelling; het leven van een expat trok mij gedurende het schrijven van diverse *papers* en *essays* steeds meer aan. Tijdens een stage voor mijn opleiding HRM raakte ik in contact met een persoon die “uitgezonden” zou worden naar China voor drie jaar. Het was voor dat bedrijf de eerste medewerker die op expat basis zou gaan werken. Ik heb het gehele voortraject kunnen volgen en er bleef steeds maar één vraag bij me op komen: Hoe kan je hier alles achterlaten, het veilige en vertrouwde, en helemaal alleen aan de andere kant van de wereld gaan werken terwijl de organisatie alleen de basis benodigdheden, zoals tickets, huisvesting en contactpersonen, voor je regelt? Een organisatie kan een medewerker toch niet met zo weinig wegsturen en waarom vraagt hij niet om meer? En hoe gaat het als je terugkomt na drie jaar, ga je dan gewoon weer in Nederland aan de slag? Het was mijn eerste stage en op dat moment tussen alle organisatieveranderingen door was het expat traject een bijzaak geworden waardoor ik nooit mijn vragen hardop heb gesteld. Nu vijf jaar later heb ik de kans gekregen om deze vragen wel hardop te stellen. En het mooiste was, deze vragen kon ik combineren met een buitenland ervaring wat al jaren lang hoog op mijn wensenlijstje stond.

Toen ik eenmaal in het vliegtuig zat, klaar voor de vlucht van elf uur, zakte het enthousiasme in mijn schoenen. Ineens werd ik overladen door nog meer vragen en onzekerheid; hoe ga ik daar mijn weg vinden, en hoe ga ik participanten vinden, wat als ik er niet kan aarden? Natuurlijk had ik vooraf wel nagedacht over deze vragen, maar nu ik echt in de lucht zat en niet meer terug kon werd het ineens realiteit. Ik dacht bij mezelf, als expats dat kunnen voor meerdere jaren kan ik het ook wel voor vier maanden. En zo stapte ik elf uur later uit het vliegtuig in een compleet ander land waar ik tegen een vlag van warmte aanliep en een geur van wierook. Compleet overladen door indrukken en emoties stapte ik een taxi in, de chauffeur kon nauwelijks Engels dus veel gesproken werd er niet. Een uur later was ik bij mijn hotel midden in Bangkok en kon ik aan mijn leven als tijdelijke expat en als onderzoeker beginnen voor de komende periode. Nu zeven maanden later na mijn vlucht, en vele ervaringen rijker, kan ik met tevredenheid deze scriptie uit handen geven.

Natuurlijk hoort bij een voorwoord ook een woord van dank. Allereerst wil ik al mijn participanten bedanken voor het tot stand komen van mijn onderzoek maar ook voor het helpen om mijn weg te vinden in Bangkok. Dankzij de vele *walk and talks* en uitstapjes met de *teachers* en expats heb ik naast een netwerk aan participanten ook een persoonlijk netwerk weten op te bouwen. Ook wil ik alle VET spelers bedanken voor hun open welkom tijdens hun maandelijkse voetbaldag. Mijn participanten hebben aangegeven niet bij naam genoemd te willen worden maar ik weet zeker dat de juiste personen weten dat dit bedankje voor hen is.

Daarnaast wil ik mijn begeleidster Lotje Brouwer bedanken voor alle wijze raad en hulp tijdens het hele proces rondom de voorbereidingen, het veldwerk en het schrijven van mijn scriptie. Op de momenten dat ik mijn focus was verloren kreeg ik een helpende hand geboden om weer verder te kunnen.

Als laatste wil ik mijn familie en vriend bedanken voor alle steun tijdens de eenzame momenten in Bangkok. Dankzij jullie ben ik de moeilijke momenten doorgekomen en is deze hele ervaring onvergetelijk geworden.

Kop koen kha!

(Bedankt)

Voorwoord	2
Inhoudsopgave	4
1. Inleiding	6
1.1 Hetgeen wat mondialisering wordt genoemd.....	7
1.2 Expats; een nadere kennismaking.....	9
1.3 Onderzoekspopulatie en methodologie.....	15
1.4 Zelfreflectie: mijn rol als onderzoeker	18
1.5 Opbouw scriptie.....	19
2. Global minds in local places	21
2.1 Mobiliteit als stratificerende factor	21
2.2 Transnationale netwerken, identiteiten en ruimten.....	24
2.2.1 Identificatie en culturele processen	26
2.2.2 Netwerken	28
3. The space I call place	32
3.1. On- en offline place making practices	33
3.2 Home as domestic and material place	35
3.3 Place als sociaal construct	39
3.3.1 Place-making practices binnen de expat bubble.....	40
3.3.2 Place-making practices en de invloed van Bangkok	41
4. The place(s) I call home	44
4.1 Home and belonging; het debat.	44
4.2 Expats en hun beleving van een thuisgevoel.....	45
4.2.1 Place-making practices en de beleving van een thuisgevoel	46
4.2.2 Imagination; het geromantiseerde thuisbeeld	47
4.3 De invloed van kinderen op het expat leven	50
4.4 A multiple sense of home	53
5. Conclusie en reflectie	55
Literatuurlijst	57
Bijlagen	61
Bijlage 1: the expat bubble(s)	61

Bijlage 2: Participanten overzicht	63
Bijlage 3: Topic lijst	64
Bijlage 4: Bangkok in beeld, van groot naar klein	67
Bijlage 4: vervolg.....	68

“Wanneer we in ons nieuwe huis aankomen rol ik hét tapijt uit, hang ik hét schilderij op en dan zijn we thuis. De volgende dag breng ik mijn kinderen naar school en zorg ik voor een onwetende blik op mijn gezicht en zeg ik net iets harder dan normaal: Succes op je eerste dag lieverd! Dan is er altijd een andere moeder die op je af komt lopen en aan je vraagt: Zijn jullie net verhuisd? Ken je de stad al? Zal ik je even meenemen naar een aantal plekken? En zo leer ik de stad kennen. Vervolgens kan ik na een aantal weken wegstrepen wat niet bij mij of ons gezin past en dan weet ik waar ik heen moet en heb ik via die ene moeder een eerste netwerk kunnen opbouwen en mijn plekken in de stad leren kennen. Via social media vind ik de rest en heb ik al enig vooronderzoek gedaan voordat we hier kwamen wonen. Deze dingen maken dat ik me snel ergens kan thuis voelen. Ik weet de weg, ik ken mensen en ik weet waar ik het beste heen kan voor iets.”¹

Expats; de mobiele werknemers binnen een organisatie, degenen die de wereld afreizen voor hun werk en er een mobiel bestaan op nahouden. Expats; het zijn geen arbeidsmigranten, geen gewone migranten, geen backpackers. Expats zijn een eigen groep mobiele mensen die het denken over mondialisering, *place-making* en *home and belonging* uitdagen door hun levensstijl. Expats zijn de mensen die tussen de grenzen en over diverse grenzen heen leven. Hoe kan een expat een gevoel van thuis zijn creëren in een vreemde stad, in een vreemd land en wat na gemiddeld drie jaar weer wordt ingewisseld door een andere vreemde stad in een ander vreemd land? Hoe zijn expats in staat om in een korte tijd een vertrouwde omgeving en netwerken op te bouwen en hoe blijven zij bouwen aan de omgeving en netwerken in het land van herkomst en wat doet dit met hun thuisgevoel? Deze vragen zijn aanleiding geweest voor mijn onderzoek naar expats in Bangkok. Tijdens picknicks met expats in de drukkende warmte in het park, tijdens luxe borrelavonden van de ‘*Internations Bangkok expat community*’ op een dakterras hoog boven het drukke leven van Bangkok, tijdens voetbalwedstrijden van expats in veertig graden middenin van Bangkok en tijdens het beoefenen van diverse sporten heb ik antwoord verkregen op deze vragen. Bovenstaande vragen zullen gedurende het lezen van mijn scriptie beantwoord en toegelicht worden aan de hand van empirie en theorie.

Het introducerende citaat is een goede weergave hoe expats bewust strategieën inzetten om een thuis te creëren in een nieuwe stad waar zij niemand kennen en nog niet goed weten waar ze het beste heen kunnen gaan. Via een netwerk leert een expat bijna alles in de nieuwe stad, maar een netwerk maakt ook dat een expat ergens een leven kan opbouwen en een *space*

¹ Interview fragment: Jeanine, *Expat and Trailing Spouse*, 6 maart 2014, Bangkok.

(een ruimte zonder betekenis) tot een *place* (een ruimte waaraan betekenis is gegeven) kan maken. Daar waar het dagelijks leven is van de expat is, is onder andere waar de expat zich thuis voelt, aldus mijn participanten.

1.1 Hetgeen wat mondialisering wordt genoemd.

Na het uiteenvallen van het Sovjet Rijk en met daarbij het vallen van de Berlijnse muur is er een tijd aangebroken voor een nieuwe wereld orde, mondialisering wordt gezien als deze nieuwe wereld orde (Bauman 2011:126). Mondialisering heeft altijd al bestaan, hetgeen wat nieuw is, is de toegenomen snelheid en intensiteit van diverse processen binnen mondialisering. Mondialiseringsprocessen creëren complexe stromen van kapitaal, goederen en mensen die los komen te staan van nationale grenzen (Juris 2008:7). Doordat er vrij verkeer is van goederen en diensten verdwijnen nationale grenzen steeds meer naar de achtergrond. Harvey (1990) beschrijft de veranderende perceptie van tijd en ruimte als *time-space compression*, wat gepaard is gegaan met de komst van het postmodernisme en de toenemende invloed van mondialiseringsprocessen. *Time-space compression* geeft aan dat zowel tijd als ruimte een steeds minder belangrijke rol heeft in de mobiliteit van de mens. Het concept *time-space compression* is veelvuldig gebruikt door sociaal wetenschappers en het denken over mondialisering is voor een groot deel gestaafd op dit werk van Harvey (1990). Tsing (2000) roept echter terecht de vraag op of dit daadwerkelijk Harvey's hoofdconcept was, Tsing stelt dat het begrip flexibele accumulatie (marktafhankelijke productie) minstens zo belangrijk is geweest voor het denken over tijd, ruimte en mondialisering maar veel minder is gebruikt waardoor er volgens Tsing (2000:340-341) tekort wordt gedaan aan het werk van Harvey (1990), en de werken die op Harvey (1990) gebaseerd zijn in gebreke blijven. Als flexibele accumulatie naast *time-space compression* wordt gelegd kan er gesteld worden dat het denken over ruimte voornamelijk gebaseerd is op kapitaal en economische processen. Door een steeds groter wordende economie en de toenemende mobiliteit daarvan is er sprake van steeds meer internationale en grensoverschrijdende arbeid wat leidt tot een toename van expats. Tsing (2000:333) stelt dat er, vanwege de steeds minder belangrijke rol van tijd en ruimte, niet meer moet worden gedacht vanuit natie-staten, en daarmee vanuit een westerse gedachtegang, maar vanuit diverse mondiale segmenten, welke zij duidt als het *multireferential* perspectief. Er is een toenemend aantal onderlinge verbindingen tussen het lokale en het mondiale, zowel cultuur als plaats worden gedeterritorialiseerd en mobiel (Trundle et al. 2010:72), een groep waarbij de destabilisatie en onthechting van plaats duidelijk zichtbaar is zijn de expats en hun gezinnen. Expats zijn een expressie van mondiale economische stromen, hun multinationale organisatie wordt gedreven door *global capitalism*. Door uitzending van expats vanuit de multinationale

organisatie kunnen expats gezien worden als een kleine schakel in het mondiale proces van economische en sociale stromen.

Mondialisering heeft tegelijkertijd iets gevaarlijks in zich, namelijk dat het als een groot log proces wordt gezien dat over ons heen walst, waar we ons niet tegen kunnen verzetten en wat een grote mate van ongelijkheid met zich meebrengt (Bauman 2011; Appadurai 2006; Tsing 2000; Ho 2007). Diverse auteurs (Tsing 2000; Ho 2008) stellen tegelijkertijd dat wanneer er kritisch naar mondialisering wordt gekeken er gesteld kan worden dat mondialisering geen eenduidig groot log proces is, maar dat mondialisering bestaat uit diverse *flows* en structuren welke samen mondialiseringprocessen vormen. Wanneer er binnen de sociale wetenschappen wordt gesproken over mondialiseringprocessen wordt er veelal niet gesproken over al deze processen maar over het grote logge proces wat over ons heen walst, dit maakt dat er binnen de sociale wetenschappen een grote blindheid is ontstaan voor de diverse mondialiseringprocessen. Zoals Beck (2003:456) stelt moeten sociaal wetenschappers het natie-staat denken loslaten wanneer zij de samenleving willen begrijpen. Tsing (2000) en Ho (2008) stellen daarbij dat er wel kritisch gekeken moet worden naar mondialiseringprocessen, ofwel natie-staten kunnen niet zomaar vervangen worden door hetgeen wat mondialisering wordt genoemd, en er met de participanten mee bewogen moet worden om te zien hoe de diverse processen zijn ingesleten en zo een totaalbeeld te verkrijgen van mondialiseringprocessen. Met mijn onderzoek wil ik bijdragen aan het totaalbeeld over hoe mondialiseringprocessen zijn ingesleten binnen het debat rondom migratie. Antropologen hebben veelal de neiging om naar de onderkant van de samenleving te kijken waar de gemarginaliseerde groepen zich bevinden (Fechter 2007:18), doordat migratieprocessen voornamelijk vanuit deze zienswijze worden bekeken ontbreekt er een deel van migrantengroeperingen waardoor er geen totaalbeeld verkregen wordt. Daarnaast wordt er voornamelijk geschreven vanuit het natie-staat denken, door te blijven denken vanuit natie-staten zal er nooit een totaalbeeld geschetst kunnen worden van mondialiseringprocessen. *Global* en *local* staan namelijk met elkaar in verbinding op een basis van een gelijkwaardige relatie en zijn voorbijgaand aan natie-staten. Expats zijn een expressie van mondiale stromen waardoor er veel van hun omgang met *place-making practices* en *home and belonging* geleerd kan worden. Door oog te hebben voor expats wordt er bijgedragen aan een totaalbeeld over migratie onder invloed van mondialiseringprocessen waardoor overeenkomsten en leerprocessen van beide kanten van de samenleving gezien worden, en er nieuwe inzichten verworven kunnen worden.

1.2 Expats; een nadere kennismaking

Zoals door diverse auteurs (Tsing 2000; Ho 2006; Appadurai 1990) wordt beschreven moet er om mondialisering te begrijpen niet alleen naar sociaal-culturele processen gekeken worden maar ook naar politiek-economische processen. Deze processen kunnen in het leven van expats geduid worden middels in- en uitsluitingsprocessen en gemeenschapsvorming rondom de *expat bubble* in Bangkok. Bangkok is een wereldstad met veel *multinationals* waardoor er expats gevestigd zijn. Steden als Bangkok worden door de stroom van internationale economie ook wel *global cities* genoemd. *“The nature of global cities means that they are disconnected, fragmented and postmodern, rather than embodying a single form of engagement with other cultures”* (Moore 2004:10). *Global cities* focussen zich niet op de verschillende aanwezige culturen, verschillende culturen leven naast en langs elkaar en gaan op in het mondiale van de stad. Binnen de aanwezige culturen worden verschillende (etnische) groepen gevormd. Etnische groepen maken onderscheid tussen ‘*insiders*’ en ‘*outsiders*’, tussen ‘wij’ en ‘zij’, en ontstaan onder andere door een gezamenlijke sociale achtergrond en identificatie (Eriksen 2010:23).

“It takes at least two somethings to create a difference... Clearly each alone is - for the mind and perception - a non-entity, a non-being. Not different from being, and not different from non-being. An unknowable, a Ding an sich, a sound from one hand clapping.” Gregory Bateson aangehaald door Eriksen (2010:1)

Etnische groepen en identiteiten hebben zich ontwikkeld via wederzijds contact, contacten met “de ander” vormen het bewustzijn van de zelf en het anders zijn. Etnische groepen zijn onder andere te onderscheiden op basis van: taal, politieke organisatie en territorium welke veelal binnen alle etnische groepen te noemen zijn waardoor antropologen etnische groepen beschrijven vanuit de *“emic category of ascription”*, wat inhoudt dat leden van een bepaalde etnische groep hun grenzen zelf duidelijk maken aan de hand van de voor hun belangrijke criteria. Expats worden door Croucher (2012) en Van Amersfoort (2001) omschreven als een zodanig gemarginaliseerde groep dat deze nauwelijks opvalt in de samenleving. Daarnaast vormen expats een groep waarvan de leden regelmatig wisselen. waardoor expats door een samenleving nauwelijks als bedreiging gezien, maar de etnische groep in de samenleving vrijwel altijd blijft bestaan. Expats leven tussen twee of meer natie-staten in en willen niet volledig deel uitmaken van de natie-staat waar zij op dat moment in leven. Politiek gezien zijn expats veelal loyaal aan de natie-staat waarin zij geboren zijn en/of het burgerschap van hebben. Daarnaast zijn de sociale en culturele behoeften grensoverschrijdend en transnationaal door de hoge mate van mobiliteit en het gebruik van *social media*, een expat zal blijven bouwen aan het bestaan wat is achtergelaten.

Expats creëren vanwege hun mobiele leven steeds zelf grenzen waarbinnen en waarnaar zij zichzelf kunnen toeschrijven (Fechter 2007:23-27). Een uitkomst van deze zelfgecreëerde sociale en geografische grenzen op basis van een gelijke achtergrond is de vorming van de *expat bubble*. In Fechters etnografie wordt gesteld dat onder de aanwezige expats in een *global city* als Bangkok een *expat bubble* wordt gevormd als een sociale kaart waarbinnen expats zich bewegen (Fechter 2007:17). Een *expat bubble* is geen tastbaar en feitelijk gegeven maar een sociale en een verbeelde geografische constructie als uitdrukking van het gebied waar expats wonen, leven en netwerken.

Expats kunnen, vanwege hun grote mate aan mobiliteit en tijdelijkheid, niet hetzelfde worden beschouwd als migranten maar er zijn wel overeenkomstige kenmerken te zien. Expats in Bangkok, waarvan het merendeel van mijn participanten uit Europa kwam, passen dezelfde manier van gemeenschapsvorming toe als zij verwachten van migranten in hun land van herkomst namelijk op basis van onderscheiding van *locals* (Van Amersfoort 2001:7-8). Expats vormen eigen groepen met eigen clubs, *meetup* groepen, voetbalteams en “eigen” restaurants. Daarnaast passen expats in Bangkok voornamelijk de conserverende functie toe in een stad omdat zij verwachten binnen enkele jaren Bangkok weer te verlaten. Er wordt niet geleefd met de stad maar een bepaald deel van de stad wordt functioneel gebruikt. De woningen, clubs, restaurants etc., bevinden zich in een bepaald deel van Bangkok waardoor er een geografische kaart getekend kan worden van de *expat bubble* in Bangkok, er kan over dit geografisch gebied als ware een *bubble* gelegd worden. Echter is het wel zo dat deze geografische afbakening tot stand komt door sociale constructen. Binnen het geografische gebied zoeken expats elkaar op en worden er op diverse wijzen kleine *communities* gevormd onder expats². Echter is de *expat bubble* een dynamisch concept en is het een matige gebruikte term door expats. De *expat bubble* kan beschouwd worden een sociale en verbeelde constructie om iets niet tastbaars te duiden wat in elke stad en elke beleving anders tot uiting komt. Mijn definitie van de *expat bubble* is gevormd door mijn veldwerklocaties (zowel on- als offline) en de uitdrukkingen en omschrijvingen van mijn participanten over hun leefgebied en instrumenten om *place-making practices* in te zetten. Het is geen feitelijk gegeven dat wat ik omschrijf als de *expat bubble* in Bangkok voor elke expat in Bangkok geldt als *expat bubble*.

De *expat bubble* wordt gevormd op basis van in- en uitsluitingsprocessen. Een eerste insluitingsproces is het zijn van een buitenlander (hierna te noemen als *Farang*) in Bangkok. De *expat bubble* in Bangkok is opgedeeld in diverse sociale subgroepen. In bijlage één staat weergegeven hoe de *expat bubble* vanuit de visie van de expats zelf ³ (*emic* perspectief), vanuit

² Zie bijlage 1: *The expat bubble*.

³ Zie bijlage 1.1

mijn wetenschappelijke en objectieve visie⁴ (*etic* perspectief) en vanuit Moore (2004) en Fechter (2007)⁵ wordt beschreven. De drie verschillende beschrijvingen geven een goed beeld van de in- en uitsluitingsprocessen binnen de *expat bubble* in Bangkok. De *expat bubble* vanuit het *emic* perspectief schetst een beeld over de sociaal culturele processen welke vanuit de beleving van de expat gaande zijn. De *expat bubble* in Bangkok lijkt tegen de visie van Moore (2004) en Fechter (2007) in te gaan welke stellen dat de *expat bubble* veelal opgesplitst wordt in nationaliteiten en naar functietitel waarbij de *teachers community* er volledig buiten valt. Nationaliteit, salaris en functie lijkt geen verschil te maken voor de expats in Bangkok. De bindende factor in de *expat bubble* is het feit dat iedereen geen Thai is en werkzaam is in of vanuit Thailand. Een reden hiervoor lijkt te zijn is dat een *Farang* nooit een gelijke wordt met de lokale bevolking;

Tijdens een *Dance Event* voor borstkanker sprak ik voorafgaand aan de presentatie met een Finse vrouw wie nu negen jaar in Thailand woont. De vrouw komt al een jaar naar de danslessen, ze vindt deze danslessen leuk omdat er zowel “westerlingen” als Thai komen. We werden onderbroken door de Thaise vrouw van de organisatie, de Thaise vrouw bood haar excuses aan voor de presentatie die in het Thais werd gegeven. Ik gaf aan dat het niet uitmaakte maar de Finse vrouw reageerde op een felle toon: “*We don’t have a choice do we? I am not that polite anymore as you are.*” Toen ik de waarom vraag stelde wilde ze eerst geen antwoord geven. Even later vertelde ze verbitterd dat ze in het begin Thailand heel erg leuk vond en dat ze de Thaise taal probeerde te leren. Na een aantal jaren bleek dat het niet uitmaakte of ze wel of geen Thai spreekt omdat ze nooit zal worden geaccepteerd binnen de Thaise gemeenschap; “*I live here now for twenty years, first I was kind and I learned the Thai language and I tried to learn as much as possible of the Thai culture. But after five years I realized that is doesn’t matter if I speak English or Thai or act like a Thai because I never will be equal like a Thai. I will be always that Farang from another country. They don’t even have some respect for it.*”⁶

Een kenmerk voor de *expat bubble* in Bangkok is dat een expat “gedwongen” wordt om zich aan te passen aan Thailand. De *expat bubble* in Bangkok bestaat niet uit een zogenoemde “witte” wijk maar bevindt zich tussen woningen van de lokale bevolking. Het gebied langs de *Sukhumvit Road* en de *Silom Road* wordt beschouwd als het zakendistrict van Bangkok. Dit gebied kenmerkt zich door hoge woon en werk torens, helikopterplatforms, de *Skytrain* boven de weg, de metro onder de weg en de weg welke continu bezet wordt door stilstaand verkeer. Langs elke halte van de

⁴ Zie bijlage 1.2

⁵ Zie bijlage 1.3

⁶ *Fieldnotes Dance Event Breastcancer: Lena, 13 februari, Bangkok.*

Skytrain, en daarmee elke nieuwe wijk, staat er een grote *shopping mall* waar het altijd druk is met zowel *locals* als westerlingen. In het zakendistrict liggen drie grote parken waar van zonsopgang tot zonsondergang mensen aan het sporten zijn. En langs de weg staat de ene *streetfood* verkoper na de andere. Tuk tuks brengen de expats van hun appartement, die zich ver boven de stad bevindt, naar de *Skytrain* of de metro zodat ze niet te lang in de zon hoeven te lopen en de dagelijkse chaos op straat kunnen ontwijken.

Thailand is een land wat velen jaren onder gezag heeft gestaan van andere landen, nu is het vrij en wil het ook vrij blijven en zich niet meer moeten aanpassen aan de wil van anderen. Thailand beschermt zichzelf tegen buitenlandse invloeden wat zowel terug te zien is in het beleid van de overheid als in het gedrag van de lokale Thai. De nationale identiteit is sterk aanwezig onder de *locals*; overal in Bangkok hangen de Thaise vlaggen en zijn er afbeeldingen te zien van de koning. Elke *Farang* of niet-Thai wordt hetzelfde beschouwt, het zijn alle andere mensen die niet bij Thailand horen. Het nationale identiteitsgevoel van de lokale Thai kan volgens de visie van Eriksen (2010:5) worden omschreven als '*being us*': de mensen zijn sociaal en trouw aan elkaar en verenigd in relatie tot de anderen. De *expat bubble* kan daarentegen worden omschreven als '*being we*': expats zijn met elkaar verenigd omdat ze iets gemeenschappelijks delen, namelijk het *Farang* zijn in land waar je geen officieel burger van bent. Voor een land als Thailand welke een sterke identificatie heeft met de nationaliteit en natie-staat door onder andere het onderdrukte verleden, levert dit complexe situaties op, aldus mijn participanten. Zo zijn voor Thailand de twee belangrijkste economische factoren toerisme en internationale economie. Tegelijkertijd wil zowel de overheid als de lokale bevolking soevereiniteit nastreven met als gevolg dat er nauwelijks moeite wordt gedaan om Engels te spreken. De overheid is nu op een punt beland dat er beseft wordt dat er niet om het Engels heen kan worden gegaan, door onder andere weerstand op de economische markt, waardoor Engels nu wordt ingevoerd in het onderwijssysteem. De sterke nationale identificatie van de lokale bevolking lijkt een van de belangrijkste invloeden te zijn op de vorming van de *expat bubble* in Bangkok. *Farangs* worden nooit volledig ingesloten binnen de lokale gemeenschap waardoor er onder de *Farangs* een eigen etnische groep ontstaat waar expats zich mee kunnen identificeren. Deze vorm van in- en uitsluiting verklaart waarom, zoals eerder omschreven, nagenoeg elke *Farang* zichzelf volgens de *emic* beleving van de *expat bubble* wil toeschrijven als expat⁷. Tegelijkertijd zorgt de grote mate van toeschrijving aan de *expat bubble* er ook voor dat de *emic* ascription van de *expat bubble* bestaat uit veel kleine groepen. Bij elke insluiting tot de *expat bubble* wordt er ook een andere groep min of meer uitgesloten. Expats beschouwen zichzelf anders als *pensionado's*, *teachers*, *sexpats* en migranten welke wel tot de *expat bubble* in

⁷ Zie bijlage 1.1.

Bangkok behoren op basis van hun *Farang* zijn. Op basis van verbintenis en identificatie en op basis van gelijke achtergrond worden er binnen de *expat bubble* in Bangkok meerdere kleinere *bubble's* gevormd⁸. Een kenmerkend voorbeeld in- en uitsluitingsprocessen binnen de *expat bubble* in Bangkok is de acceptatie van de *teachers* in de *expat bubble*. Tot de *teachers* behoren alle docenten van een niet Thaise afkomst. Fechter (2007) beschrijft in haar etnografie dat *teachers* niet bij een *expat bubble* horen, zij zijn van een zogenoemd “te laag” niveau. Toeschrijving op basis van niveau is ook terug te zien in Bangkok, maar de *teachers* worden wel deels toegelaten. Als er vanuit het *etic* perspectief⁹ naar de *expat bubble* wordt gekeken kan er gesteld worden dat *English teachers* binnen de *teachers community* horen, welke voor een klein deel bij de *expat community* hoort. Het *etic* perspectief is tot stand gekomen op basis van zowel omschrijvingen van de *expat*, als een objectieve analyse en een literatuurstudie. *English teachers* worden als een eigen etnische subgroep beschouwd binnen de *teachers community* en worden door de *corporate expats* van de “echte” *expat bubble* uitgesloten omdat ze worden gezien als ongekwalificeerde gelukszoekers. *Teachers* welke andere vakken doceren dan Engels hebben vaak wel een gerichte opleiding en ervaring en worden daarom meer geaccepteerd wat maakt dat niet alle *teachers* per definitie zijn uitgesloten van de *expat bubble*. Er wordt onderscheidt gemaakt op basis van expertise en het doel van het verblijf in Bangkok.

Een andere situatie welke maakt dat de *expat bubble* erg dynamisch is, is dat voor elke *expat* die werkzaam is er minstens vier Thai aan het werk moeten zijn. Dit is het beleid van de Thaise overheid om niet volledig overgenomen te worden door economische invloeden, aldus mijn participanten. In sommige vakgebieden loopt dit zelfs op tot een op negen. Een *expat* is door deze regeling in de minderheid binnen de organisatie en wordt door het werk al dan niet gedwongen om met de *locals* om te gaan en zich op een manier te assimileren met de lokale cultuur. Een veelgenoemde uitspraak van mijn participanten was:

“If you want to find your way in Bangkok than you need at least one Thai friend. Everybody has one Thai friend otherwise you won't be able to really live in this city.”¹⁰

Aan de ene kant is de *expat bubble* zeer gescheiden van het leven van de lokale Thai en aan de andere kant kan een *expat*, vanwege de sterke nationale identiteit en het strikte beleid van de overheid, niet zonder de lokale bevolking leven. Vanuit de visie van Eriksen (2010:176) kan de dynamiek rondom de in- en uitsluitingsprocessen tussen de *locals* en de *expats* omschreven

⁸ Een opmerking hierbij is dat gemeenschapsvorming fluïde en aan verandering onderhevig is en de *expat bubble* in elke beleving anders kan zijn maar ook continu veranderd. Mijn weergave van de *expat bubble* is dus zoals ik het heb gezien bij mijn participanten tijdens mijn veldwerk periode.

⁹ Zie bijlage 1.2

¹⁰ Gedurende de veldwerkperiode een steeds terugkerende uitspraak, januari-mei 2014, Bangkok.

worden als de *paradox of multiculturalism*: Aan de ene kant zeggen *locals*: 'you will become like us whether you want or not' Aan de andere kant zeggen ze: 'no matter how much like us you are, you will remain apart'. Maar dit geldt ook andersom, mijn participanten hebben aangegeven dat *locals* welke een *global mind* hebben en goed Engels praten als gelijke worden beschouwd maar tegelijkertijd nooit een gelijke zullen worden omdat ze als *local* gezien worden. De *expat bubble* in Bangkok laat zien dat *global* en *local* niet los van elkaar staan maar dat de diverse processen tussen *global* en *local* het debat rondom mondialisering en migratie vormen. Om deze processen nader te bestuderen zal er gekeken worden hoe expats *place-making practices* op diverse niveaus inzetten en hoe dit leidt tot het creëren van een thuisgevoel.

Verschillende wetenschappers stellen dat *place-making* gevormd wordt door relaties en de betekenisgeving aan plaats niet meer gebonden is aan lokale grenzen (Polsson 2013; Trundle et al 2010). Tsing (2000) stelt dat *place-making* zowel een culturele als een politiek-economische activiteit is en dat *place-making* niet bij het lokale stopt, waardoor er geen territoriaal onderscheid gemaakt kan worden tussen *local and global place-making* (Tsing 2000:341). Er moet niet meer worden gedacht vanuit natie-staten, maar vanuit diverse mondiale segmenten. Doordat *place* niet (meer) noodzakelijk gebonden is aan geografische grenzen wordt er door enkele auteurs gesteld dat het niet meer relevant is om te spreken over *place* (Andersson 2012:12). Met dit onderzoek wil ik aantonen dat er wel degelijk sprake is van *place* en *place-making practices*, maar dat deze niet afhankelijk zijn van geografische grenzen. Daarnaast wil ik aantonen dat *place-making practices* over diverse lagen van mondialisering heen gaan doordat er onder andere ook online *place-making practices* worden ingezet. Daarmee verruim ik het debat rondom de natie-staat en *home and belonging*.

Home and belonging refereert vaak naar *local – global* debatten doordat het veelal uitgaat van de natie-staat of geografische locaties. *Belonging* wordt in de breedste zin van het woord in de literatuur aangeduid als een term die het gevoel van een thuis, ergens toebehoren en veiligheid inhoudt. *Belonging* is een samenvoeging van de woorden 'being' en 'longing' (Hedetoft & Hjort 2002: ix). Als er gekeken wordt naar de samenvoeging van 'being' en 'longing' kan er gesteld worden dat *belonging* een fluïde proces is van iets wat een persoon is en waar een persoon naar verlangt en dus waartoe iemand wil behoren. Het impliceert dat er één vorm van *home* en één vorm van *belonging* is. Een expat hoeft in de hedendaagse mondiale wereld geen *home and belonging* te ervaren naar een natie-staat, afgebakend door geografische grenzen. De *sense of home and belonging* wordt naast materiële en/of geografische factoren ook gevormd door (im)materiële factoren binnen een omgeving. Door de vorming van *home and belonging* onder invloed van (im)materiële factoren wordt het concept grens als geografische afbakening van minder groot belang en wordt de omgeving van een expat, zowel on- als offline, het

“verbeelde gebied” waarnaar *home and belonging* ervaren wordt. De toeschrijving van *home and belonging* naar *place* laat zien dat *home and belonging* mobiel kan zijn, maar door *place-making practices* als aanleiding voor een thuisgevoel te definiëren kan het debat verruimt worden en wordt er uitgegaan van diverse onderlinge processen wat een *place* kan maken.

Mijn doelstelling van dit onderzoek was om inzicht te krijgen in hoe expats in Bangkok, als populaire expat bestemming, *place-making practices* inzetten en vanuit deze *place-making practices* een thuisgevoel kunnen creëren, wat heeft geleid tot de onderzoeksvraag:

Hoe zetten expats en hun gezinnen in Bangkok *place-making practices* in en welke betekenis hebben *place-making practices* op geografisch, sociaal en virtueel gebied om een thuisgevoel te creëren?

Zoals door Beck (2003:456) omschreven vereist onderzoek doen in een mondiale wereld een vernieuwde insteek van sociaal wetenschappers, waarbij het natie-staat denken niet meer als uitgangspunt wordt gebruikt. Tsing (2000:351) stelt zelfs dat mondialisering een verzinsel is maar wel serieus beschouwd moet worden vanuit de sociale wetenschappen. In dit onderzoek wil ik daarom laten zien dat de inzet van *place-making practices* door expats een nieuwe zienswijze kunnen leveren in het mondialiseringsdebat. Door *place-making practices* wordt er ruimte gegeven voor liminaliteit tussen natie-staten en culturen, geromantiseerde nationale gevoelens en de mondiale wereld als speelveld, door dit onderzoek is erkenning gegeven aan het leven van expat en de gevoelens die zij ervaren.

1.3 Onderzoekspopulatie en methodologie

Mijn veldwerk heb ik uitgevoerd van 28 januari 2014 tot en met 12 mei 2014 in Bangkok. Gedurende mijn veldwerkperiode was er sprake van aanhoudende politieke spanningen en demonstraties in Bangkok, doordat er in de eerste helft van mijn onderzoek bepaalde gebieden in de expat wijken bezet waren met demonstranten kon ik, maar ook mijn participanten, niet geheel vrij bewegen in Bangkok. In bijlage drie staat op diverse schalen uitgewerkt hoe Bangkok wordt ingedeeld in wijken en de expat gebieden. Uit recent onderzoek is gebleken dat Thailand in 2013 tot het paradijs voor expats is verkozen (Expatriate Explorer 2013 HSBC Bank). Bangkok, als *global city*, komt als meest favoriete expat bestemming in het onderzoek naar voren en is een stad met ongeveer tien miljoen inwoners. Azië wordt gezien als een opkomende economie, er wordt zelfs gesuggereerd dat Azië de nieuwe wereldeconomie zal worden en is daarom een interessant voor multinationals. Deze invloeden hebben mijn veldwerklocatie bepaald om zo in een actueel en relevant mogelijk gebied onderzoek te doen.

Het woord *expatriate* is een leenwoord vanuit het Latijn. *Expatriate* staat voor *out (ex) native country (patriate)* (Fechter 2008:1). Het woord expat is afgeleid van de term expatriate.

Naast de afbakening voor expats als onderzoekspopulatie heb ik ook veel data verkregen via de partners van expats, welke ook worden omschreven als meereizende echtgenoten; de *trailing spouses*. Expats maken veelal lange werkdagen en besteden voornamelijk het weekend aan ontspanning. De *trailing spouses* werken niet in Thailand omdat zij moeilijk werkvisum en werk kunnen vinden waardoor zij voornamelijk *place-making practices* uitvoeren en een thuis zoeken en moeten maken. Wanneer ik in deze scriptie spreek over expats zullen zowel de personen bedoeld worden die voor werk zijn uitgezonden als hun partners welke hetzelfde mobiele leven leiden.

Etnografisch onderzoek bestudeert, beschrijft en interpreteert sociale en culturele verschillen om iets te kunnen zeggen over de menselijke soort vanuit een holistisch perspectief, antropologie vervreemd wat normaal is en normaliseert het vreemde om te begrijpen waarom mensen dingen doen zoals ze doen (Kottak 2011:13). Veldwerk levert daarom kwalitatieve onderzoeksgegevens op die alleen middels etnografisch onderzoek verkregen kunnen worden. Etnografisch veldwerk is voor mijn onderzoek bij uitstek de juiste methode geweest omdat ik inzicht wilde verkrijgen in waarom en hoe expats snel hun weg kunnen vinden in een nieuwe stad en wat dit doet met hun thuisgevoelens. Doordat het thuisgevoel een persoonlijk en gevoelig onderwerp is waar mijn participanten niet graag over spreken kon dit onderzoek niet uitgevoerd worden zonder etnografisch veldwerk. Doordat ik hetzelfde meemaakte als hen en doordat ik langere tijd aanwezig was waardoor zij mij en ik hen leerde kennen ben ik tot de persoonlijke verhaallijn doorgedrongen. Enerzijds door de vele gesprekken met elkaar te verbinden, anderzijds door kleine opmerkingen en gedragingen te observeren welke zonder etnografisch veldwerk niet zichtbaar zouden zijn geworden. Daarnaast is het zo dat ik door participatie veel inzichten heb verkregen in hoe expats *place-making practices* inzetten en in diverse structuren.

Voor dit onderzoek heb ik zelf drie en halve maand als expat geleefd in Bangkok. Ik heb de *expat bubble* in Bangkok vanuit zowel het *emic* als het *etic* perspectief kunnen bekijken¹¹. Binnen de *expat bubble* in Bangkok heb ik met vierentwintig personen¹² (in)formele diepgaande gesprekken gevoerd en met hun meegeleefd gedurende de drie maanden. Naast deze vierentwintig personen heb ik veel korte en informele gesprekken gevoerd met expats welke ik gedurende de veldwerkperiode ben tegen gekomen, ook deze gesprekken behoren tot mijn data maar geven geen compleet beeld, wel hebben de gesprekken met veel inzichten en informatie gegeven over bepaalde thema's en zijn daarom relevant. Ik heb getracht om een zo compleet

¹¹ Zie bijlage 1

¹² Zie bijlage 2

mogelijk beeld te verkrijgen door zowel expats als hun echtgenoten aan het woord te laten en geen onderscheid te maken in nationaliteit. Ook heb ik via vijf verschillende ingangen participanten gezocht om een zo compleet mogelijk beeld te verkrijgen, deze ingangen waren: *The expat wives group* via de website *meetup.com*, de *Internations Bangkok community* via de website *internations.org*, VET voetbalteam/*VET Monthly football league* (*Farang* competitie voor 35+ *Farangs* uit Thailand), de Nederlandse Vereniging Thailand en via een participant welke ik in week één heb ontmoet heb ik toegang gekregen tot de *teachers community*. Om privacy redenen zijn alle namen vervangen door pseudoniemen.

Ik heb open interviews afgenomen door middel van *storytelling*. Het open interview en *story telling* technieken lijken sterk op “normale” en informele gesprekken omdat er weinig sturing tijdens het gesprek plaatsvindt en de participant wordt uitgenodigd om zijn/haar levensverhaal te vertellen. *Story telling* is van belang om een goed beeld te krijgen van het verleden, heden en de toekomst. De Walt en De Walt stellen dan ook: *Get out of the way and let them talk!!* (2002:136), waarmee benadrukt wordt dat het gesprek zo min mogelijk beïnvloed moet worden en de participant gevolgd moet worden. Uiteraard geeft de openingsvraag voor het gesprek al een sturende richting en kan er tussentijds ook enigszins gestuurd worden waardoor deze techniek zich onderscheidt van een “normale” conversatie. Ik heb vooraf een *topiclijst* opgesteld¹³ om voorbereid het gesprek in te gaan, maar ik heb deze topiclijst niet tijdens de gesprekken gebruikt om het gesprek zo open mogelijk te houden. Mijn onderzoeksvraag heb ik vertaald naar een praktische vraag welke ik heb laten beantwoorden in de gesprekken, diepgang is ontstaan door middel van doorvragen. Alle vooraf afgesproken interviews zijn opgenomen met een *voice recorder* na toestemming van de participanten. De gespreksduur van de interviews varieerde van een uur tot vier uur.

De overige onderzoeksmethoden die ik heb ingezet, middels data triangulatie, zijn: participerende observatie, focusgroepen, informele gesprekken, literatuurstudie en online participatie. Ik heb aan zoveel mogelijk activiteiten meegedaan en geobserveerd welke werden georganiseerd vanuit de diverse ingangen. Door zoveel mogelijk “mee te doen” met onder andere picknicks, diners, borrelavonden, *Zumba*, *Bootcamp*, maandelijkse bioscoopavonden en culturele uitstapjes heb ik een goed beeld gekregen van het expat leven en heb ik mij voor de periode van drie maanden het expat leven aangewend. Naast dat ik mijn participanten offline heb gevolgd heb ik ze, indien mogelijk, ook online zoveel mogelijk proberen te volgen. Dit heb ik voornamelijk gedaan door *meetup.com*, *internations.org* en *Facebook* vriendschappen en groepen waardoor ik een beeld heb verkregen in de activiteiten buiten de georganiseerde

¹³ Zie bijlage 3

activiteiten om. De online participatie betreft een zeer klein deel van mijn data omdat er vele beperkingen aan zitten, het heeft gediend ter aanvulling. Voorafgaand aan mijn veldwerkperiode heb ik uitgebreid literatuuronderzoek gedaan naar *'the expatriate life'*, Bangkok en mijn onderzoeksonderwerp waardoor ik voorbereid het veld in ben gegaan en gelijk gericht onderzoek kon doen waardoor de drie maanden volledig benut zijn.

In al het contact met mijn participanten heb ik de *Code of Ethics* zoals omschreven door AAA in acht genomen. Ik heb te allen tijde de anonimiteit van mijn participanten gewaarborgd en hen gevraagd om *informed consent*. Daarnaast heb ik voorkomen dat er door mij, of middels mijn onderzoek schade of onveiligheid is toegebracht aan mijn participanten. Op al mijn online profielen was nadrukkelijk aangegeven dat ik onderzoek doe en dat contact met mij kan bijdragen aan onderzoeksgegevens.

Robben & Sluka stellen dat reciprociteit een bijdrage kan leveren aan de opbouw van een goed *rapport* met de participanten (Robben & Sluka 2007:21). Ik heb tijdens het veldwerk zo veel mogelijk mijn diensten aangeboden om enerzijds wat terug te kunnen doen voor mijn participanten en anderzijds *rapport* op te bouwen. Deze diensten verschilden van het mee organiseren van culturele en bioscoop avonden tot actief en ondernemend zijn om participanten uit te nodigen om een leuke activiteit te organiseren; zoals een diner, een middagje schaatsen, naar een *Floating market* gaan, een kopje koffie drinken, winkelen, sporten en nog vele andere kleine ondernemingen. Ondanks dat ik niet altijd mee kon doen heb ik er voor gezorgd dat ik zoveel mogelijk bij de activiteiten aanwezig was (formeel en informeel georganiseerd) en daarnaast niet alleen informatie kwam "halen" maar zelf ook openlijk en persoonlijk vertelde, dit creëerde wederzijds vertrouwen. Mijn aanwezigheid, initiatieven, oprechte interesse, betrouwbaarheid en openheid hebben bijgedragen aan een goed *rapport* met mijn participanten.

1.4 Zelfreflectie: mijn rol als onderzoeker

Kwalitatief onderzoek is gebaseerd op wat de onderzoeker ziet, hoort, ruikt, voelt en denkt. Een onderzoeker heeft dus grote invloed op hoe de onderzoeksdata geïnterpreteerd wordt. Om als onderzoeker de data zo objectief mogelijk te houden moet deze invloed zoveel mogelijk gereduceerd worden, volledige objectiviteit kan niet behaald worden (De Walt en De Walt 2002:28). Het is van belang dat de onderzoeker zich bewust is van persoonlijke invloeden en dit meeneemt in de aantekeningen van de observaties om het onderzoek zo waarheidsgetrouw mogelijk te presenteren. Naast de invloeden van de onderzoeker bij het doen van kwalitatief onderzoek speelde bij mij ook het onderzoeksonderwerp een rol op mijn objectiviteit. Ik onderzocht wat ik tegelijkertijd zelf ook deels onderging, wat tevens ook de kracht van antropologisch onderzoek is. Om zo objectief mogelijk te blijven en blinde vlekken

zoveel mogelijk te reduceren heb ik mijn interpretaties en persoonlijke belevingen zoveel mogelijk opgeschreven om het onderscheid te blijven maken tussen objectieve en subjectieve data. Doordat ik zelf als expat leefde, naar een vreemd land ben verhuisd en voor de periode van drie maanden een bestaan heb opgebouwd kreeg ik inzicht in *'the native point of view'*. Enerzijds zorgde dit soms voor blinde vlekken omdat dingen herkend worden, maar het zorgde soms ook voor tegenstrijdigheid. Ik kon mij niet altijd vinden in de mening van mijn participanten omdat ik het anders had beleefd. Ik ben mij hier te allen tijde van bewust geweest en ik heb dit ook duidelijk vermeld in mijn aantekeningen.

Een andere invloed op mijn data is de duur van de veldwerkperiode geweest. De eerste vraag die wordt gesteld door expats is: hoe lang ben je hier en hoe lang blijf je hier. Voor velen was ik een passant vanwege mijn korte verblijfsperiode waardoor ik niet als "waardevol" werd beschouwd. Dit heeft er naar mijn mening toe geleid dat ik minder expats heb kunnen spreken dan ik had gewenst. Als laatste heeft het stuk gewenning wat optreedt na een bepaalde periode van invloed kunnen zijn op mijn data welke is verkregen door participerende observatie. Ik heb getracht alle activiteiten zo gedetailleerd mogelijk op te schrijven en dagelijks een dagverslag te maken. Daarnaast ben ik een week weggeweest uit het veld om zo afstand te nemen van mijn veld, participanten en data om daarna met een verfrissende kritische blik de laatste anderhalve maand in te kunnen.

1.5 Opbouw scriptie

Expats leven tussen meerdere "werelden" in maar kunnen zich onder invloed van netwerken en identificatie verbonden voelen met elk van deze "werelden" en culturen omdat een expat in elke "wereld" betekenis kan geven aan de situatie volgens het constructivisme. In hoofdstuk twee ga ik nader in op het feit dat expats hun identiteit vormen op basis van meerdere culturele en (trans)nationale invloeden waarbij een continue aanpassing nodig is door de hoge mate van mobiliteit, wat een stratificerende factor is in de hedendaagse wereld. Omdat expats een relatief korte periode ergens wonen leven zij anders met een plaats dan migranten. In hoofdstuk drie ga ik nader in op de creatie van een tijdelijke thuis waarbij de eerste behoeften worden voorzien, zoals een netwerk en bekend raken met de directe omgeving. Een migrant maakt een thuis voor een langere periode of misschien wel voor de rest van zijn leven. Voor een migrant is het daarom vaak van belang om de taal goed te spreken en een bepaalde veiligheid te hebben in een vaste omgeving waardoor een migrant zich thuis kan voelen. Een expat wil het zo aangenaam mogelijk hebben maar ook zo makkelijk mogelijk. Het moet geen tijden duren voordat de stad bekend is en een netwerk is opgebouwd. De ervaring en bewuste strategieën van expats in het toepassen van *place-making practices* kan leerzaam zijn voor de maatschappij welke steeds mobieler wordt. Het wordt steeds "normaler" om in het buitenland te werken, of het nu een buurland of

een land ver weg is. Maar ook reizen tijdens een *sabbatical* komt steeds meer voor. Door meer inzicht te krijgen in hoe expats *place-making practices* inzetten om binnen een zo kort mogelijke periode een zo goed mogelijk bestaan en een zo uitgebreid mogelijk netwerk op te bouwen, kunnen problemen rondom mobiliteit, thuisgevoel en nationalisme worden beperkt. In hoofdstuk vier zal ik daarom dieper ingaan op het debat rondom *home and belonging* onder invloed van *place and home-making practices*.

2. *Global minds in local places*

Een van de grote denkers wie naar de gevaarlijke kant van mondialisering kijkt is Bauman (2011). Bauman (2011:126) spreekt in zijn boek *Collateral Damage* over het de nieuwe wereldorde welke een tweedeling in de maatschappij met zich meebrengt, namelijk *globals* en *locals*. Onder *globals* definieert Bauman (2011:63) de mondiale elite welke mobiel en individualistisch zijn, expats kunnen hier ook onder worden verstaan. Onder *locals* definieert Bauman (2011:3) de immobiele onderklasse van de maatschappij, waar gedwongen en niet (volledig) geaccepteerde migranten, zoals vluchtelingen en gastarbeiders, onder geplaatst kunnen worden.

Time-space compression refers to movement and communication across space, to the geographical stretching-out of social relations, and to our experience of all this. The usual interpretation is that it results overwhelmingly from the actions of capital, and from its currently increasing internationalization. On this interpretation, then, it is time, space and money which make the world go around, and us go around (or not) the world. It is capitalism and its developments which are argued to determine our understanding and our experience of space. (Massey 1991:2).

Het citaat van Massey (1991) is ook het beeld wat Bauman (2011) probeert te schetsen wanneer hij spreekt over de gevaarlijke kant van mondialisering. In het dagelijks leven is er een continue “confrontatie” van mensen met een ander ras, cultuur, religie en/of gender waarbij uitsluiting en immobiliteit teweeg wordt gebracht. Dit is wat Bauman (2011) noemt de mobiliteit van de een is de immobiliteit van de ander.

2.1 Mobiliteit als stratificerende factor

Expats kunnen worden omschreven als *privileged migrants* (Croucher 2012:4), wat duidt op de mogelijkheden van migranten welke zonder enige moeite grenzen kunnen overschrijden en zich door migratie een rijker leven kunnen toeschrijven. Expats worden ook omschreven als *border crossers*. *Border crossers* zijn mensen die vrijwel zonder belemmering grenzen passeren en dit met hun levensstijl regelmatig doen en door het passeren van grenzen een bepaalde status kunnen verkrijgen (Croucher 2012:3). De term *border crossers* en de term *privileged migrants* komen nauw overeen, het verschil wordt gevormd door de regelmaat van reizen. Expats passeren voor werk regelmatig grenzen, veel van mijn participanten zijn gestationeerd in Bangkok maar reizen voor hun functie de hele wereld over en bevinden zich soms meer buiten dan in Thailand.

“Terwijl we na de film de bioscoop uitliepen kwam Jaimy een vriend tegen. Ze waren elkaar laatst tegen gekomen in Brussel, wat een erg vreemde ervaring was gezien ze beide in Bangkok wonen en werken. Hij vertelde dat hij in die periode binnen drie weken van Thailand naar Australië, naar China, naar Europa, naar Australië en weer terug naar Thailand was gevlogen. Lachend zei hij: ‘overal was ik maar zo kort dat ik niet eens een *jetlag* heb gevoeld, ik heb tussen de tijdzones in geleefd. Maar het was wel wat teveel.’¹⁴

Reizen voor werk zijn voornamelijk bedoeld voor alleen werk gerelateerde zaken. Een van mijn participanten heeft verteld dat hij in meer dan dertig landen is geweest, maar in bijna al deze landen niet meer als het vliegveld, een taxi en de betreffende fabriek is geweest. Naast het vele reizen voor werk wordt er ook veel gereisd voor plezier. De zogenoemde stinkstad Bangkok wordt maar al te graag ingeruild voor een zonnig eiland tijdens een van de lange weekenden. Tijdens de Zumba les op woensdagochtend, binnen in de airco met uitzicht over het *Benjasiri Park*, vertelde Charlene dat ze afgelopen weekend met haar man naar *Chiang Mai* waren geweest en dat ze komend weekend naar *Krabi* gaan. Ze was blij met de Boeddhistische feestdagen, deze worden nooit in het weekend gevierd, maar op de vrijdag voor of op de maandag na een weekend zodat ze veel tijd hebben om samen te reizen. ‘*He works a lot so I’m happy with all the long weekends we have.*’¹⁵

De term *border crosser* heeft voor expats in Bangkok vaak een tweede betekenis. Niet alle expats zijn in het bezit van een werkvergunning en moeten per negentig dagen het land verlaten, ofwel letterlijk alleen de grens passeren, voor een nieuw visum. De Thaise economie heeft zo ingespeeld op deze visa reizen dat een nieuw visum voor een kleine toelage binnen acht uur geregeld is. Soms hoeven expats niet fysiek de grens over maar is het afgeven van een paspoort genoeg. Ondanks dat expats “moeiteloos” grenzen kunnen passeren, staan grenzen op deze manier centraal in het leven van een expat en wordt het steeds weer benadrukt dat expats een *Farang* zijn en een mobiel leven leiden. Tegelijkertijd kunnen expats zonder werkvisum ook niet moeiteeloos Thailand in- en uitreizen. Als een expat voor de negentig dagen Thailand uit reist vervalt de rest van het visum en moeten er een nieuw visum gekocht worden. Geld is geen probleem maar het maximale *re-entry* systeem wel, er mag maximaal drie tot vijf keer in- en uit gereisd worden, afhankelijk of de werkgever wil aantonen dat de expat daadwerkelijk in dienst is bij het bedrijf. Waar expats gedwongen worden om grenzen te passeren hebben de *locals* deze druk niet en geeft dit voor *locals* een grotere mate van vrijheid en bewegingsruimte binnen Thailand. Aan de andere kant zijn *locals* in verhouding tot de expats arm en kunnen zij zich deze

¹⁴ *Fieldnotes*: 19 april 2014, Bangkok.

¹⁵ *Fieldnotes Zumba Class*, Charlene, *Trailing spouse*, 9 april 2014, Bangkok.

mobiliteit niet permitteren waardoor hun mobiliteit beperkt wordt, voor sommigen *locals* zelfs alleen tot Bangkok zelf. Waar expats lange weekenden op een eiland spenderen blijven hun Thaise collega's vaak thuis in Bangkok of gaan naar familie. Ook hier kan gesteld worden dat de mobiliteit van de een de immobiliteit van de ander betekent.

De vrij negatieve zienswijze van Bauman doet veronderstellen dat het geluk van de *global* ten koste gaat van het leven van de *local*, maar in een *global city* als Bangkok leven *global* en *local* met elkaar en kunnen niet zonder elkaar op diverse gebieden. Wel is het de mobiliteit, welke Bauman (2011) benoemt, wat geldt als stratificerende factor tussen de expats en lokale Thai. De expat in Bangkok wordt door de *locals* gezien als meer mobiel en daardoor als rijker beschouwd omdat een expat in staat is over de wereld te reizen. De mobiliteit wordt voornamelijk gestimuleerd door geld. Er kan dus gesteld worden dat rijkdom een stratificerende factor is, al kan hier wel enige nuance in opgemerkt worden. Wanneer expat blank, en dus westers volgens de lokale bevolking, en nauwelijks reist wordt er verondersteld dat de expat arm is;

“Terwijl ik in de drukkende warmte zat te wachten op het BTS (*Skytrain*) station kwam een Thaise jongen naast mij zitten. Hij begon uit het niets het volgende te vertellen: *Let me be your guide, I want to learn English. I have heard that you are rich if you can travel to Thailand. And also you can buy a lot of things because you have more money here.* Ik heb de student uitgelegd dat ik zelf ook een student ben en ik geen geld heb om een persoonlijke gids te “huren” voor mijn reizen. Hierop keek hij mij vragend aan alsof hij niet begreep wat ik bedoelde. Nadat ik het hem nogmaals uitlegde kreeg ik dezelfde blik en herhaalde hij zijn zin: *But you can travel to Thailand, what do you mean you don't have enough money? And why don't you travel with holidays like this one?*”¹⁶

Uit dit gesprek bleek dat rijkdom en mobiliteit als hetzelfde wordt beschouwd door *locals*. Indirect werd er door de Thaise student gesteld, je kan reizen want je bent rijk en als je rijk bent hoor je te reizen. Maar niet alleen de lokale bevolking reageerde verward op mijn beperkte budget, ook de expats zelf;

“Tijdens de wekelijkse *Walk and Talk* in het *Benjakiti Park* ging het gesprek over de plannen voor het komende weekend. Komend weekend is weer een lang weekend vrij dus die kunnen met reizen ingevuld worden. Terwijl de warmte zo af en toe de overhand had op ons welzijn zette we toch door om de zes kilometer vandaag te halen. Esra stelde dat ze uitkeek naar het lange weekend vrij. *We are going to Korea and where are you*

¹⁶ *Fieldnotes*: 14 februari 2014, Bangkok

going? I am not going anywhere, I will stay here with Songkran. Oh really, why?! Almost every foreigner, except for the tourists, will be out of town. Because I am a student and I don't have enough money to travel around each holiday. Oh yes you are a student, but everything is cheap here. What are you going to do when everybody is gone?! You will be alone with the Thai or the backpackers'. De andere twee dames waren het met haar eens, zij gaan beide naar Vietnam toe en vroegen zich af wat ik dan ging doen als iedereen weg zou zijn. Ik heb ze uitgelegd dat ik bij meerdere expat *communities* zit aangesloten en dat er evenement zijn georganiseerd voor de thuisblijvers.¹⁷

Tijdens de lange weekenden wordt er nauwelijks stilgestaan bij de expats die met een minder uitgebreid pakket werkzaam zijn in Bangkok. Veel expats gaan er vanuit dat alle expats dezelfde mogelijkheden hebben als zijzelf, toch blijkt uit de wat diepgaandere gesprekken dat ze zich wel degelijk bewust zijn van de verschillende pakketten die een expat kan krijgen. In het weekend waarin werd veronderstelt dat er geen expats in Bangkok zouden zijn waren er op het georganiseerde event toch nog veertig mensen. Vergeleken bij een normale opkomst van rond de honderd waren het inderdaad weinig deelnemers maar al deze deelnemers konden niet vrij krijgen met *Songkran* of wilden geen vrij hebben omdat ze alleenstaand zijn.

Voor expats is het normaal om te reizen. Expats lijken soms niet te beseffen dat het een luxe is dat iemand zoveel kan reizen en dat het een onderscheid maakt tussen mensen die beide uit “het westen” komen. Het blijkt dat expats wel beseffen dat het een onderscheid maakt tussen henzelf en de lokale bevolking. Uit de bovenstaande gespreksfragmenten blijkt dat mobiliteit als stratificerende factor geldt in Bangkok tussen *globals* en *locals* en *globals* en *globals*.

2.2 Transnationale netwerken, identiteiten en ruimten.

Door de verandering van tijd, ruimte en nieuwe technologie zijn expats in staat om in Bangkok een bestaan op te bouwen zonder volledig afscheid te hoeven nemen van hun oude levensstijl en netwerken. Expats blijven verbonden aan het achtergelaten land maar tegelijkertijd wonen en leven expats ook in hun tijdelijke omgeving. Omdat expats zich niet permanent vestigen in het land waar zij naar worden uitgezonden blijft het land van herkomst en de netwerken in het land van herkomst een grote rol spelen en worden niet volledig achtergelaten. Identiteiten van expats worden gevormd door noties van grenzen en liminaliteit (Walsh 2006:124). Expats leven niet volledig in of buiten een natie-staat, ze leven tussen twee werelden, hetgeen wordt omschreven als transnationalisme. De liminale positie van expat kan ook worden omschreven als een *transition space: residing outside of their home countries but with no conscious plans to settle down permanently in their current city of residence* (Polson

¹⁷ *Fieldnotes*: 20 februari 2014, Bangkok

2013:4). Expats bevinden zich offline en in de *expat bubble* van Bangkok volgens de beschrijving van Polson (2013) vrijwel altijd in een *transition space*. Niet alleen Bangkok kan vanuit de omschrijving van Polson (2013) worden gedefinieerd als *transition space* maar ook alle eerdere plaatsen waar expats hebben gewoond. Alleen het thuisland kan volgens Polson's (2013) omschrijving gedefinieerd worden als een *place*. Zoals in de inleiding staat omschreven wordt *space* voornamelijk gevormd door sociale constructen in plaats van geografische grenzen, waardoor er afgevraagd kan worden of de definiëring van *transit space*, zoals geformuleerd door Polson (2013), wel volledig is omdat de beschrijving gedefinieerd wordt vanuit geografische grenzen van het land van herkomst en niet vanuit de sociale constructen. De term transnationalisme is gevormd als gevolg van de invloed van *time-space compression* waardoor er nieuwe verhoudingen ontstonden tussen de herkomst- en de gastlanden van migranten (Snel et al. 2004:76). Het originele beeld wat schetst dat migranten zich definitief in het gastland vestigen en alle banden met het land van herkomst verbreken is veranderd. Het loslaten van grenzen leidt tot transnationalisme en *transnational belonging*. De term transnationalisme houdt het geheel van grensoverschrijdende sociale betrekkingen tussen herkomstlanden en gastlanden in, *transnational belonging* is het gevoel van thuis zijn, dat natie-staten overschrijdt. (Bree et al. 2010:492). De transmigrant is een persoon die zich niet verplaatst tussen verschillende samenlevingen maar zich in meerdere werelden thuis voelt (Snel et al. 2004:75), ook wel een *global* of een 'wereldburger' genoemd. Transnationaal houdt in dat diverse *flows* multidimensionaal zijn en er geen lineair verband tussen bestaat.

Voordat transnationalisme zijn intrede deed in een mondiale wereld werden identiteiten, culturen, netwerken en de omgeving van een persoon toegeschreven aan het essentialisme, wat later is aangevuld door het constructivisme. Het essentialisme en constructivisme vormen samen de identiteit van een persoon en staan in het verlengde van elkaar. De combinatie van het essentialisme en constructivisme kan ook als grondlegger gezien worden voor het transnationalisme. De essentialistische benadering betoogt dat een persoon zijn identiteit ontleent aan de gemeenschap waarin hij is geboren, waardoor er wordt gesteld dat *belonging* bij de geboorte wordt bepaald en een vaststaand gegeven is (Sökefeld 2006:266). De essentialistische benadering stelt dat een expat een thuisland heeft met geografische afgebakende grenzen en dit zo ervaart. Door mobiliteit wordt burgerschap niet langer automatisch gebonden aan emotionele hechtenis aan een bepaald grondgebied zoals een natie-staat (Butcher 2010:23), het worden opgenomen in een bepaalde plaats is geen garantie voor een *sense of belonging* waardoor nationale identiteit los komt te staan van loyaliteit en trouw aan een natie-staat. Toch speelt de essentialistische benadering vandaag de dag nog steeds een rol in de vraagstukken omtrent *home and belonging*. Ondanks dat de wereld nu mondiaal en grenzelozer is neemt ieder individu nog steeds een deel van een natie-staat met zich mee, maar

de essentialistische benadering alleen is in een grenzeloze wereld te beknopt en kan daarom worden aangevuld of versterkt door andere benaderingen.

De tegenhanger van het essentialisme is het constructivisme, welke de veranderingen onder invloed van de mondialiseringsprocessen in de benadering meeneemt. Sökefeld definieert constructivisme als volgt: etnische identiteit is het resultaat van processen van attributie (Sökefeld 2006:266), identiteit wordt gevormd door het toekennen van betekenissen aan situaties. De constructivistische benadering laat zien dat door de mogelijkheid van het toekennen van betekenis aan situaties *belonging* los kan staan van grenzen. Sökefeld (2006) beschrijft de dynamiek tussen de essentialistische en de constructivistische benadering aan de hand van het primordialisme; *'Yet, the theoretical perspective of constructionism does not rid us of primordialism because primordialism is a very powerful political device'* (Sökefeld 2006:266). Vanuit het primordialisme wordt betoogd dat (nationale) groepsidentiteit er is en niet ontstaat. Primordialisme wordt gevormd door symbolen, normen, waarden en mythen. Doordat een natie-staat een set van normen, waarden, taal, symbolen en mythen organiseert is er vanaf de geboorte een groepsidentiteit waar mensen door gebonden worden waardoor een natie-staat met haar groepsidentiteit betekenis krijgt voor het individu, hetgeen wat in het essentialisme wordt betoogt. Door middel van het constructivisme kan het cultureel raamwerk wat in eerste instantie gevormd wordt door het essentialisme en het primordialisme uitgebreid worden door persoonlijke belevingen waardoor er buiten de (nationale) groepsidentiteit een eigen identiteit gevormd kan worden. De vorming van identiteit en een identificatie met verscheidene processen en groepen/culturen wordt dus continu onderhandelt en bijgesteld. Identiteit is door de continue onderhandeling fluïde.

2.2.1 Identificatie en culturele processen

It is believed that in the age of cultural globalization where multiple identity projects reign, national identities no longer have the power to exclusively capitalize collective identities. Thus, identities are believed no longer to be reducible to the fixities of class and nation, but are fluid and overlapping in which regional and local attachments are negotiated and contested' (Yeğenoğlu 2005:109).

Yeğenoğlu (2005) beschrijft dat identiteiten niet meer kunnen worden toegeschreven aan klasse en naties, maar dat identiteiten fluïde en overlappend met elkaar zijn en worden gevormd door lokale en regionale invloeden, in plaats van de overkoepelende natie-staat. Door wijdverspreide netwerken is het mogelijk om verschillende identiteiten aan te nemen, voorheen was je iemand binnen een gemeenschap, in Harvey's (1990) termen is dit *being*. Doordat een persoon nu kan deelnemen aan verschillende netwerken kunnen meerdere identiteiten gevormd worden en kan

een persoon dus iets worden wat hij/zij wil zijn, *becoming* (Harvey 1990:205). Toch worden identiteiten van expats gevormd door noties van grenzen en liminaliteit. Expats leven niet volledig in of buiten Thailand en/of het land van herkomst; expats leven tussen twee werelden in zoals eerder omschreven als transnationalisme.

Op een vrijdagavond liep ik Sharon tegen het lijf in de *Family Market* in onze *Soi* (straat). Ze betaalde net haar maandrekening en ik was op zoek naar iets verkoelends terwijl ik onderweg was naar *Soi 11*, dé uitgaansstraat voor expats. Terwijl we stonden bij te praten vroeg ik haar om mee te gaan. Sharon wilde graag naar *The Aussies Bar*, Sharon (met de Australische nationaliteit) gaat graag naar *The Aussies Bar* omdat ze daar *live* Australische sport en haar favoriete Australische biertje kan drinken. Ook vindt ze het fijn om zo nu en dan met andere “Aussies” te praten vanwege de gedeelde afkomst. Wel merkte ze op dat het vreemd was dat de Thaise bar-dames in een “Aussie” outfit liepen, Sharon vond het niet nodig want het verschil blijft aanwezig; *‘The only thing I don’t like about this place are the Thai girls. It is an Aussies Bar, not a Thai bar. But those girls are everywhere because the government makes the rules. If there are Thai girls working, the place is ruled by sex. I hate it. But it is the best place in town for me where I can feel Aussie again’.*

Transnationalisme brengt een vorm van dubbel bewustzijn met zich mee en omschrijft identificatie als meerdere parten (Walsh 2006:125), *‘here and there’* zijn niet alleen geografische plaatsen gescheiden door afstand maar ook culturele ruimten gescheiden door verschillen. De gedachte waaruit iemand handelt is het referentiekader van het culturele raamwerk. Doordat het persoonlijke culturele raamwerk door meerdere processen beïnvloedt kan worden, waaronder door natie-staten, culturele en persoonlijke gebeurtenissen, handelt elke persoon anders. De verschillen in handelen kan als oncomfortabel kan aanvoelen voor een expat omdat een expat zich niet volledig overgeeft aan de nieuwe cultuur of de oude cultuur volledig achter zich laat (Butcher 2010:25). Het culturele raamwerk van de expat wordt gevormd door zowel essentialisme/primordialisme en constructivisme. Het referentiekader van een expat wordt aangevuld en bekritiseerd door nieuwe culturele invloeden waardoor de expat zich sneller “thuis” kan voelen in een land, maar barrières kan vormen.

Barrières in identificatieprocessen, wat voor een stagnatie kan zorgen bij *place-making practices* en *home and belonging*, is de verhouding en onderhandeling tussen de zelf geconstrueerde en toegeschreven identiteit (Eriksen 2010:6). De zelf geconstrueerde identiteit komt overeen identificatie met de ander en met wat Harvey (1990) omschrijft als *being and becoming*. De toegeschreven identiteit wordt echter gevormd door personen van buitenaf, er

wordt een identiteit opgelegd aan een persoon of een groep. In het leven van expats gebeurt dat op verscheidene manieren; de familie beschrijft de expat vaak als de gelukszoeker of de avonturier, de *locals* benoemen de expat als *Farang*, wat onofficieel gelijk staat aan rijk, mobiel en buitenstaander. De blanke expat wordt automatisch beschreven als *westernized*. Daarnaast leggen expats elkaar ook identiteiten op; de *English teacher* komt alleen naar Bangkok voor het avontuur en het “leuke” leven, de *CEO* in hun geblindeerde auto met chauffeur blijft van de straat en wil zich niet aanpassen en zo zijn er nog vele vooroordelen waarop de *ascribed identity* onder andere is gebaseerd. De toegeschreven identiteit maakt dus hoe een expat wordt geplaatst binnen een maatschappij en de *expat bubble* als etnische groep en daarmee wordt een grens in de mobiliteit van een expat opgelegd.

Diverse processen op diverse lagen maken dat identificatie en identiteit vormen wie een persoon is en hoe mobiel een persoon kan zijn, en hebben daarom invloed op de *place-making practices* van een expat. Identificatie met een groep, zoals bijvoorbeeld *the expats wives club*, zorgt ervoor dat een expat zich wel of niet kan identificeren met de groep en in hoeverre het netwerk zich uitbreidt en de stad wordt verkend. De aansluiting bij een bepaalde (etnische) groep beïnvloedt de snelheid van *place-making* onder invloed van netwerken in Bangkok. De website *Internations.org* is een wereldwijde on- en offline *community* welke netwerken stimuleert maar relatief eenduidige activiteiten organiseert op bekende locaties overal ter wereld waardoor een expat zich kan identificeren met mede expats. De *expats wives club* organiseert meer uitstapjes en heeft als doel een leuke middag te hebben maar ook de lokale omgeving en cultuur te leren kennen en is daardoor meer gefocust op het identificeren met de lokale cultuur en personen in plaats van het realiseren van *face-to-face* contacten wat het doel van *Internations* is. De insluiting binnen de *expat wives club* wordt gebaseerd op het hebben een internationale afkomst, vanwege de (h)erkenning van de gemeenschappelijke situatie als *Farang* in Bangkok en gelijke afkomst. Identificatie is zowel gebonden aan noties van grenzen als aan mobiliteit en fluïde processen.

2.2.2 Netwerken

Netwerken zijn technische structuren die ontleed kunnen worden en de werking van sociale bewegingen kunnen verklaren (Juris 2008:11). De hedendaagse netwerken zijn interpersoonlijk, transnationaal en voorbijgaand. Netwerken zijn fluïde en niet meer standvastig, tijd en plaats gebonden (Eriksen 2007:71), waardoor netwerken niet per definitie gebonden zijn aan de geografische grenzen van een natie-staat zoals Thailand of het land van herkomst. Technologische ontwikkelingen zoals de komst van de zogeheten *new media technologies* en het *web 2.0* (het sociale online *web*) maken dat netwerken sneller groeien dan ooit. Expats pakken hun laptop, loggen in op de website *meetup.com* en worden lid van een

aantal *Facebookgroepen* gericht op Bangkok en leren binnen een dag mensen kennen in Bangkok. Op eenzelfde manier heb ik mijn eerste contacten met expats weten te leggen. Via *meetup.com* zag ik dat er een picknick werd georganiseerd in een park vlakbij mijn hotel waar zeventien *expatladies* aanwezig waren. Tijdens de picknick werden alle nieuwkomers met open armen ontvangen en als snel werden er contactgegevens uitgewisseld. Hetzelfde geldt voor mijn eerste activiteit binnen de *Internations expat community*. Een oproep voor een bioscoopavond en een borrel achteraf met dertig personen heeft gemaakt dat ik in een avond snel een netwerk wist op te bouwen. Een netwerk is door de komst van het *web 2.0* niet simpel meer een begrip maar een praktijk wat diverse invalshoeken omvat en op diverse manieren in werking treedt. Er is sprake van een transformatie van een lokale gemeenschap naar een sociaal netwerk (Eriksen 2007:71). Een expat verlaat de lokale gemeenschap in een vaste plaats maar kan zich aansluiten bij meerdere (online) netwerken en kan daardoor meerdere identiteiten en netwerken vormen. Het paradigmatische beeld van *“the uprooted migrant”* is vervangen door het beeld van *“the connected migrant”* (Andersson 2012:7). Een migrant verlaat niet meer definitief en voorgoed het land van herkomst doordat er diverse manieren zijn om in contact te blijven met het land van herkomst. De *connected migrant* staat in relatie met wijdverspreide transnationale netwerken, wat toepasbaar is op expats. Mijn participanten hebben aangegeven dat in elk land één à twee hechte vriendschappen worden opgebouwd waardoor het netwerk van een expats wijdverspreid is. Een expat staat in contact met familie en vrienden overal ter wereld. Meerdere malen is aangegeven door verschillende participanten dat zij blij zijn dat ze in deze tijd expat zijn. Zoals Esra omschreef:

*I don't want to think about the expat life without social media. Calling and writing were the only options. The expats then really left their country and had no Facebook or Skype to keep in daily contact.*¹⁸

Het online netwerk wat ontstaat door het gebruik van het *web 2.0* onderscheid twee samenhangende vormen van sociale relaties; *weak ties* en *strong ties*. *Strong ties* zijn de relaties uit het lokale offline leven, dit is een selecte groep die bestaat uit vriendschappen, familie en “gedwongen” relaties zoals collega’s. *Weak ties* daarentegen zijn de relaties uit het online leven met “onbekenden”. Castells (2010:388) beschrijft dat *weak ties* relaties creëren tussen vreemden en een bijdrage leveren in de uitbreiding van sociale contacten in een samenleving welke een proces van snelle individualisering ondergaat. Wanneer deze definitie worden toegepast op het leven van expats in Bangkok levert dit een tegenstrijdig beeld op, *weak ties* en *strong ties* lijken een omgekeerde betekenis of een dubbele betekenis te krijgen. De relaties met familie en vrienden uit het land van herkomst blijven bestaan maar worden onderhouden op een minder

¹⁸ *Fieldnote Walk and Talk: Esra, Trailing spouse, 4 februari 2014, Bangkok.*

frequente manier. Het contact met familie en vrienden in het land van herkomst wordt onderhouden door het gebruik van *Facebook*, *Whats app* en *Skype*, waarbij *Facebook* de meest gebruikte manier is omdat het een grote reikwijdte heeft en relatief weinig werk kost om contact te onderhouden. Met één klik op de knop is een groot deel van het netwerk op de hoogte gesteld van de laatste belevenissen en foto's. Er kan gesteld worden dat de relaties met vrienden en familie in het land van herkomst als *weak ties* worden benaderd maar met de betekenis van *strong ties*. De contacten met familie en vrienden uit het land van herkomst zijn namelijk waardevol en onmisbaar voor de expat. Het contact met expats in Bangkok wordt in eerste instantie georganiseerd door hetgeen wat als *weak ties* wordt omschreven, door middel van *social media* wordt een eerste netwerk opgebouwd. Daarna wordt het netwerk voornamelijk offline verder uitgebreid en wordt er veel waarde gehecht aan de offline contacten omdat ze de eenzaamheid verminderen. Juris (2008) en Eriksen (2007) stellen dat de nieuwe technologieën de menselijke interactie niet kunnen vervangen maar alleen kunnen aanvullen, het construeren van een netwerk heeft behoefte aan *face-to-face* contact om vertrouwen te kunnen opbouwen. De behoefte aan persoonlijk contact is duidelijk terug te zien in de sociale netwerkstructuren van expats in Bangkok.

Terwijl we met een groepje van zes na een *Bootcampclass* op zondagochtend in het *Benjakiti Park* richting de *Coffee Bean and Tea Leaf* liepen raakte ik in gesprek met Angela, wie sinds enkele maanden in Bangkok woont. Ik vroeg haar hoe Bangkok bevalt na zo'n vier maanden, ze vertelde dat de moeilijkste periode voorbij was maar dat ze het nog steeds moeilijk vindt dat ze zoveel alleen is. Ze is blij dat ze met deze dames (de dames die bij ons liepen) regelmatig dingen doet maar een echte vriendschap kun je het nog niet noemen. 'De gesprekken hier zijn heel onpersoonlijk maar ik zou ook niet zonder willen op dit moment. De vrienden die ik hier heb gemaakt zijn mensen met wie ik nooit om zou gaan in Nederland. Maar vertel dat niet tegen ze want ze zijn de enige contacten die ik hier heb. Het zijn misschien geen persoonlijke vriendschappen en het is misschien niet eens een hechte vriendschap, maar nu heb ik wat te doen wanneer mijn man aan het werk is. Ik voel mij zo minder alleen. Het zijn hartstikke aardige meiden maar ze zijn wel heel anders dan mijn vriendinnen in Nederland.'¹⁹

Er worden slechts enkele waardevolle vriendschappen opgebouwd tussen expats en het offline contact is voornamelijk een manier om te kunnen (over)leven in Bangkok zonder familie en vrienden. De netwerken tussen expats kunnen beschouwd worden als *weak ties*. Het gebruik van online netwerken om lokaal en offline te kunnen bewegen laat zien hoe *weak* en *strong ties* in het

¹⁹ *Fieldnotes: Bootcampclass*, 16 maart 2014, Bangkok.

verlengde van elkaar kunnen staan en overlap met elkaar hebben waardoor ze niet per definitie als twee eigen onderdelen beschouwd worden. Expats zijn door de veranderde perceptie van tijd en ruimte in staat contact te houden via een online sociaal netwerk terwijl zij fysiek los staan van dit netwerk in het offline leven. Netwerken geven weer dat *global* en *local* niet losstaan van elkaar maar dat zij op diverse manieren met elkaar verbonden zijn in het leven van een expat.

3. *The space I call place*

In de inleiding is de vorming van de *expat bubble* nader toegelicht onder invloed van in- en uitsluitingsprocessen en mondialiseringprocessen. Mondiale invloeden hebben als gevolg dat *place* niet alleen een geografische beschrijving is maar dat *place* gecreëerd wordt door netwerken (Gupta and Ferguson 2001:40). Binnen het antropologisch debat over *space and place*, wil ik *place* en *place-making practices* nader toelichten onder invloed van de *expat bubble*, waarbij de nadruk voornamelijk zal liggen op *place* en *place-making practices* als sociale constructen. Naast sociale en geografische constructen wordt *place* ook gevormd door *home-making practices*.

Space wordt in de antropologie beschreven als een ruimte zonder betekenis, het kan de hele wereld omvatten en is door het betekenisloze onbekend voor een individu. Wanneer er aan *space* betekenis wordt gegeven wordt het beschouwd als *place*. Voor een expat is Bangkok in eerste instantie een grote drukke stad. Na enige tijd gewoond te hebben in de stad is een deel van de stad tot een *place* gevormd omdat er door de bekendheid en gewenning betekenis aan de omgeving is gegeven. Er kan op diverse manieren betekenis worden gegeven aan *space*. Dit kan door middel van fysieke aanwezigheid zoals migratie naar Bangkok, *imagination*, netwerken en online activiteiten. Polson (2013) haalt in haar artikel het volgende citaat van Massay aan over *space* en de vorming van *space*:

“The boundaries of place have always been constituted by social relations more than postal codes, she points out that those relations are increasingly stretched out over space and, as such, “less and less of these relations are contained within place itself.” She suggests, rather than thinking of places as areas with boundaries around, they can be imagined as articulated moments in networks of social relations and understandings” (Polson 2013:3).

Dit citaat beschrijft net als Trundle et al. (2010) dat *place-making* wordt gevormd door relaties en de betekenisgeving aan plaats niet meer gebonden is aan lokale grenzen. *Place-making practices* zijn de activiteiten die worden ingezet om een omgeving eigen te maken en gaan over grenzen heen en vinden tussen grenzen plaats. *Place-making practices* bevatten zowel de *transnational, online, imagined, public* en *private space* van een expat. Zoals eerder omschreven aan de hand van de *expat bubble* creëren expats zelf grenzen in hun mobiele leven, zowel geografische als verbeelde en sociale grenzen. Er wordt door expats veelal gesproken over Bangkok maar in feite komen veel expats nauwelijks buiten het gebied *Silom, Sukhumvit* en *Mo Chit* ²⁰, verder kennen expats de weg niet en komen ze alleen voor toeristische uitjes in andere

²⁰ Gedetailleerde kaarten van Bangkok en het zakendistrict met de wijken *Silom, Sukhumvit* en *Mo Chit* zijn te vinden in bijlage 4.

wijken van Bangkok. Om buiten het leefgebied te komen moeten er een overstap gemaakt worden op één van de *BTS (Skytrain) stations*, wat als belemmerend wordt ervaren, en daarnaast hebben expats hun weg al gevonden dus waarom uitbreiden? Tijdens een *Walk and Talk* vertelde Esra mij een dat ze een vriendin heeft die in *Sala Daeng* woont wat in het gebied langs de *Silom Road* ligt, Esra woont zelf in het gebied langs de *Sukhumvit Road*. Beide gebieden behoren tot het zakendistrict en dus tot de *expat bubble*. Esra gaf echter toe dat ze nooit haar vriendin opzoekt omdat ze dan moet overstappen op het *BTS Station Siam* wat het drukste *BTS* punt van Bangkok is. Ze heeft een hekel aan de drukte en verder wonen al haar vriendinnen langs de *Sukhumvit Road*; *'It is a shame, I never visit her, but to be honest I hate travelling by BTS and switch trains at Siam. It is so busy there so she always visits me.'*²¹ Voor Esra vormt de overstap op het *BTS Station* een belemmering waardoor een beperkt deel van Bangkok wordt gebruikt en betekenis heeft voor Esra.

Een bepaald deel van Bangkok wordt door expats tot een *place* gevormd, het leefgebied in Bangkok biedt een veilige en vertrouwde omgeving voor een expat. Tot de *space* behoort het stuk Bangkok wat nog onbekend is voor de expat waar geen betekenis aan wordt gegeven. Het land van herkomst vormt volgens de gebruikte begrippen de *place* voor een expat. Middels *social media* en internetbronnen blijft een expat door netwerken en online mogelijkheden in contact en bouwen aan betekenisgeving met het thuisland, wat laat zien hoe het *web 2.0* kan bijdragen aan online *place-making practices*. Afhankelijk van de "omgang" met het land van herkomst kan er gesteld worden of het land tot een *space* of een *transition space* behoort. Veel expats zien het land van herkomst als een vakantieland, voor de ene expat is het een vakantieland omdat de expat zich permanent gevestigd heeft in Thailand en voor de andere expat is het een vakantieland omdat de expat er niet naar terug wil en wil blijven reizen over de wereld. Voor deze laatste expat vormt het land van herkomst dan een *transition space*. Toch blijft er door vakanties en online *place-making practices* binding met het land van herkomst waardoor het tegelijkertijd ook beschouwd kan worden als *place*. Ik zal ik hoofdstuk vier nader ingaan op de rol van het land van herkomst en thuisgevoelens.

3.1. On- en offline place making practices

Place-making wordt gevormd door middel van sociale relaties en netwerken waardoor er een groot deel van *place-making practices* door online activiteiten en middels het *web 2.0* gevormd kan worden. Online *place-making practices* worden ingezet om het land van herkomst als een *place* te kunnen behouden en Bangkok een *place* te kunnen maken. Er kan dus gesteld worden dat expats op twee manieren online *place-making practices* inzetten; enerzijds om

²¹ *Fieldnotes Walk and Talk: Esra, Trailing Spouse*, 20 februari 2014, Bangkok

Bangkok eigen te maken en anderzijds om het land van herkomst als een *place* te behouden. Onder online *place-making practices* valt het gebruik van *social media* zoals *Facebook*, *Twitter* en *Instagram*, het gebruik van *Instant Messaging* zoals *Whats App* en *Skype*, het gebruik van diverse *online communities* met offline activiteiten zoals *Meetup.com*, *Internations.org* en *Chickynet.com* en als laatste het gebruik van diverse internet websites om zowel op de hoogte te blijven van gebeurtenissen in het land van herkomst als in het land waar zij wonen, dus Thailand²². Online *place-making practices* in Bangkok worden voornamelijk gevormd door het gebruik van *Social Media* en *online communities*. Op *Facebook* zijn er diverse groepen aangemaakt speciaal voor *Farangs* en expats in Bangkok. Een veel gebruikte en zeer bekende groep is *Desparately Seeking in Bangkok* (DSBKK). Via deze openbare *Facebook* groep kunnen expats vragen stellen en antwoorden geven over allerlei zaken, de *Facebook* groep heeft als doel om mede *Farangs* het leven makkelijker te maken in Bangkok. Doordat er vragen gesteld kunnen worden wordt er een samenhorighedsgevoel gecreëerd, een expat wordt zich er bewust van dat hij/zij niet alleen is in Bangkok en niet als enige tegen diverse en soms vrij simpele en alledaagse vragen aanloopt. Een voorbeeld van een veel gestelde vraag rondom Pasen was het vinden van Paaseieren in een Boeddhistisch land waar Pasen niet wordt gevierd omdat het een Christelijk feest is. Het viel op dat veel expat-ouders toch graag chocolade paaseieren voor hun kinderen wilden kopen maar geen idee hadden waar dit kon. Omdat er op de pagina zowel *Farangs* zitten welke al jaren in Bangkok wonen als mensen die net zijn gearriveerd vindt een snelle uitwisseling van gegevens plaats en kan men elkaar goed helpen.

Een ander opvallend gegeven was het gebruik van *Facebook* om netwerken te creëren. Terwijl ik met Astrid in een *coffeabar* in een van de grootste *shoppingmalls* van Bangkok sprak over haar leven in Bangkok, vertelde ze mij dat ze erg moest wennen aan het feit dat na een ontmoeting er een *Facebook* vriendschap wordt gevormd. Astrid gaf aan dat er vrij veel persoonlijke foto's op haar *Facebook* staan die ze niet graag met "onbekenden" deelt. Na enkele weken kwam ze erachter dat het toch handig is om het nieuwe netwerk op *Facebook* te accepteren gezien er makkelijk met elkaar gecommuniceerd kan worden. Afspraken worden veelal gemaakt via *Facebook*, een telefoonnummer krijg je minder snel als het *Facebook account*. *Facebook* wordt door expats functioneel ingezet, het helpt expats om een netwerk op te bouwen en te behouden en tegelijkertijd om klankbord te hebben. Een andere participant heeft ook door haar expat leven *Facebook* leren kennen. "toen ik negen jaar geleden vanuit Vietnam naar Thailand verhuisde vroeg ik me af hoe ik met iedereen contact kon houden want mijn vrienden daar zouden immers ook weer gaan verhuizen. Iemand vertelde mij toen over *Facebook* en daar was ik zo blij mee, anders was ik nu alle contacten verloren want bellen en schrijven verwaterd

²² De omschreven online middelen werden allen gebruikt door mijn participanten en zijn dus alleen representatief voor mijn onderzoeksgroep gezien het internet vele malen groter is dan deze websites.

toch na verloop van tijd²³ Maar niet alleen *Facebook* is belangrijk maar ook het kunnen lezen van diverse kranten of eventjes via een *live* verbinding van *Skype* elkaar te kunnen zien. Door middel van online activiteiten en het *web 2.0* is de tijd-ruimte overspanning nog kleiner geworden. Expats kunnen op elk gewenst moment van hun dag in contact staan met hun netwerk overal ter wereld.

Online *place-making practices* staan echter alleen in het verlengde van offline *place-making practice*, het gebruik van *online place-making practices* wordt door mijn participanten als niet volledig ervaren. Offline *place-making practices* zijn vele malen belangrijker dan online *place-making practices* gezien expats in Bangkok moeten leven en niet online. Mijn participanten zijn zich erg bewust van het feit dat online *place-making practices* slechts een aanvulling zijn want het neemt hun eenzaamheid in een stad aan de andere kant van de wereld niet weg. Zoals eerder genoemd wordt er door het merendeel van mijn participanten aangegeven dat veel expats zich geen leven kunnen voorstellen zonder online activiteiten. Het zorgt er namelijk voor dat familie en vrienden een stuk dichterbij lijken te zijn en de wereld wordt als een stuk kleiner ervaren, maar toch zijn het de offline *place-making practices* welke voornamelijk een thuis kunnen vormen in een vreemde stad en worden online *place-making practices* voornamelijk ingezet om hun thuis in het land van herkomst te kunnen behouden.

3.2 Home as domestic and material place

Als onderdeel van *place-making practices* worden *home-making practices* ingezet. *Home* kan gezien worden als een *domestic* en een *material place*, het huis met haar huiselijkheid en het bekende materiaal als de inrichting wat maakt dat een huis een thuis wordt. *Home-making practices* vormen de schakel tussen *public* en *private space* (Cieraad 1999:7-8). Het huis van een expat kan gezien worden als de *private* ruimte waarin buitenstaanders en netwerken slechts beperkt toegang tot hebben. Tijdens mijn veldwerk ben ik slechts tweemaal bij expats thuis geweest, expats spreken niet thuis af maar ergens openbaar in een neutrale ruimte. Er wordt regelmatig halverwege tussen de twee woningen afgesproken in een van de vele *coffeebars* langs de drukke *Sukhumvit Road* of in een luxe *shopping mall*. Tijdens een persoonlijk en informeel gesprek met Esra in een restaurant kreeg ik meer inzicht in waarom er niet werd afgesproken thuis²⁴. Esra is een persoon met een open karakter, verteld veel en ook vaak persoonlijk, toch werd ik nooit bij haar thuis uitgenodigd. Esra gaf aan dat ze vier van haar vriendinnen in Bangkok weleens thuis uitnodigt en zij ook bij hen thuiskomt, verder komt ze nooit bij iemand

²³ *Fieldnotes* verjaardag Daisy (English Teacher); 22 februari 2014, Bangkok.

²⁴ *Fieldnotes*: lunch na *Zumba class* met Esra, *trailing spouse*, 27 april 2014, Bangkok.

thuis en wil ze ook niet dat er mensen bij haar thuis komen. Haar huis is haar privé, hetgeen waar niet iedereen hoeft te komen. Esra legde uit dat haar huis persoonlijk is ingericht en meer is als een *furnished apartment*, ze heeft het huis eigen gemaakt door eigen spullen en een thuis weten te vormen. Het expat leven is onpersoonlijk, slechts met een aantal vriendschappen worden persoonlijke gebeurtenissen gedeeld, zo ook het (t)huis. Als expat komen en gaan mensen in je leven en niet iedereen hoeft mijn persoonlijke dingen te weten, aldus Esra. Tijdens dit gesprek werd duidelijk dat een thuis voor een expat een zeer private rol speelt wat slechts voor enkele personen wordt opengesteld.

Home making practices worden op diverse manieren ingezet wanneer een expat verhuist naar Bangkok, maar ook gedurende de periode dat een expat in Bangkok verblijft. De allereerste *home-making practices* vinden plaats vanuit het land van herkomst, online wordt gezocht op populaire en bekende expatwijken met het juiste type woonruimte en faciliteiten. Daarna zijn er twee duidelijke manieren tijdens mijn veldwerk naar voren gekomen om een huis te vinden, een expat begint in een hotel of gaat vooraf een aantal dagen naar Bangkok om met een makelaar een woonvoorziening te regelen. Een opvallend gegeven is dat expats welke zijn begonnen in een hotel veelal met een makelaar van een organisatie op pad gingen als ze eenmaal de stad verkend hadden. De expats welke eerst een week naar Bangkok gingen om een woonruimte te vinden organiseren dit op eigen initiatief zonder hulp van de organisatie. Een ander opmerkelijk gegeven is dat de expats welke vooraf zelfstandig huisvesting hebben geregeld vaak gedurende de hele periode in hetzelfde appartement blijven wonen. De expats welke hulp hebben gehad van de organisatie besluiten vaak later te verhuizen naar een appartement van hun smaak. Een van de redenen die voor de verhuizing is genoemd, is dat er in het begin erg op het beschikbare budget wordt gelet waardoor de makelaar van de organisatie al een eerste selectie maakt, ook selecteert hij vaak op basis van bekende gebouwen waar eerder is gehuurd via de organisatie. Sommige expats krijgen echter geen keuze en moeten in het appartement van hun voorganger, wanneer een nieuwe expat in dienst komt is er een mogelijkheid om te verhuizen.

Toen ik bij Sharon binnen kwam gaf ze gelijk aan dat haar huis “niet veel” was. Wanneer je haar appartement binnenkomt zie je een strak ingericht huis met weinig accessoires, het is een compleet ingericht appartement en er staan nauwelijks eigen spullen. Zelfs in de boekenkast staan boeken die bij het huis horen. Sharon woont op twaalf hoog en heeft uitzicht op het appartementencomplex naast zich, ze woont tussen twee scholen in. Het huis is uitgezocht op basis van het budget en de locatie van het kantoor van haar man. Sharon had liever gehad dat ze het appartement naar eigen smaak kon inrichten, maar omdat het contract van haar man per jaar verlengd wordt weten ze niet waar ze langdurig aan toe zijn en behouden ze het huis in Australië. Alle haar spullen staan opgeslagen in een container in Australië, ze mist bepaalde

keukenspullen en persoonlijke dingen om het huis eigen te maken. Het huis en de inrichting van Sharon zijn vergelijkbaar met de inrichting van een hotelkamer.²⁵

Het tweede appartement waar ik binnen ben geweest is die van Julia. Bij binnenkomst liep ik niet gelijk de woonkamer in zoals bij Sharon maar kwam ik in een hal terecht. Het eerste wat me daar opviel was een grote schaal met onbekende munten en Thaise munten. De onbekende munten bleken Zweedse munten te zijn, Julia komt uit Zweden. Eenmaal binnen zag ik een aantal fotolijstjes staan en meerdere accessoires op bijzettafeltjes en op de eettafel staan, het huis was “aangekleed”. Julia heeft haar appartement via haar organisatie gekregen maar heeft het erg getroffen naar eigen zeggen. Ze kijkt uit over het *Benjasiri Park* en ziet elke avond de zonsondergang, alleen via haar slaapkamer heeft ze zicht op andere woontorens. Haar appartement is ver boven de drukte van de stad, heeft een taxi en tuk service en bevindt zich op vijftien minuten lopen van het *BTS station*. Julia blijft maar een half jaar in Bangkok maar heeft haar huis wel gevormd tot een thuis in tegenstelling tot Sharon. Daarnaast was het appartement van Julia alleen gemeubileerd en moest het keukengerei en accessoires zelf gekocht worden. Het verschil in de appartementen wordt gevormd door persoonlijke eigendommen in een huis, wat een huis een thuis weet te maken. Daarnaast heeft Julia meerdere malen aangegeven zich in Bangkok thuis te voelen en niet graag weg te willen. Sharon daarentegen kan niet wachten tot ze weer terug verhuizen naar Australië. Sharon heeft naar eigen zeggen veel moeite met de warmte en de *locals*, ook mist ze vrienden en familie en voelt zich eenzaam. Er kan gesteld worden dat Sharon nog in de liminale fase zit en Bangkok daarom beschouwd wordt als een *transition space*. als een tijdelijk tussenstation op haar weg terug naar Australië, al weet ze nog niet wanneer ze weer terug kan. Julia daarentegen weet dat ze na zes maanden weer teruggaat naar Zweden maar heeft een aantal gebieden in Bangkok eigen gemaakt en ze leeft met de stad. Julia zit nauwelijks thuis en gaat veel met *locals* en *globals* op stap. Voor de zes maanden dat ze in Bangkok woont heeft ze het een thuis weten te maken door bekend te raken met de stad en het huis in te richten met persoonlijke eigendommen zoals foto's en munten van het land van herkomst.

Alle activiteiten rondom het vinden van een geschikte woonruimte en een woonruimte tot een thuis te vormen creëert een eerste vorm van *place- and home-making practices*. Doordat expats vaker verhuizen en vaker een plaats eigen moeten maken past elke expat een eigen *place making* strategie toe. Van een van mijn participanten²⁶ kreeg ik een Excel-overzicht doorgestuurd welke hij gebruikt bij het zoeken naar een geschikt appartement. Hij heeft voor elke activiteit rondom

²⁵ *Fieldnotes*: 9 februari 2014, Bangkok.

²⁶ Een alleenstaande expat wie ik eenmaal heb ontmoet tijdens een *Movienight*, 26 april 2014. Met deze participant heb ik een kort informeel gesprek gevoerd en aanvullende informatie ontvangen per e-mail.

de verhuizing, inrichting en eisen aan de stad een lijst gemaakt zodat hij snel overzicht heeft van zijn eisen en in hoeverre deze vervuld kunnen worden. Doordat hij overzichten heeft in Excel kan hij snel en strategisch een geschikte locatie vinden in de stad die bij zijn wensen past. Hij verhuist nauwelijks materiaal mee, in elke stad koopt hij de aanvullende producten. Zoals Espiritu (2003) een uitspraak beschrijft: *I am a turtle, wherever I go I carry "home" on my back* (Espiritu 2003:9). Deze uitspraak kan ook toegepast worden op een deel van mijn participanten welke maar een beperkte hoeveelheid spullen mee verhuizen en steeds het aanvullende kopen en weer achterlaten.

De betekenis van huis kan op verschillende manieren geduid worden, het heeft zowel een materiële als een psychologische betekenis. De materiële betekenis van huis is het tastbare, het gebouw zelf. De psychologische betekenis van huis gaat echter verder, het is de waarde van de inrichting, het huis als verbeelding en het huis als veilige stabiele haven wat maakt dat een huis een thuis wordt. Ik spreek over het huis wat als thuis gezien wordt door de psychologische betekenis die het krijgt door (im)materiële objecten. Omdat thuis los staat van geografisch grenzen is het één van de weinige stabiele aspecten in het leven van een expat. Thuis is iets wat hetzelfde kan blijven en waarop de expat zelf invloed kan uitoefenen en daardoor een belangrijke waarde krijgt. Voor de expat is een thuis door het materiële en immateriële aspect een expliciet dynamisch proces, waarbij de handelingen van verbeelding, het creëren, afbreken, het verliezen en het verplaatsen van thuis een rol speelt (Walsh 2006:126). Dit dynamische proces maakt uiteindelijk dat *home making practices* van een expat gevormd worden door een thuis als materieel gegeven, wat zorgt dat materialisatie de *home-making practices* voedt van een expat. De inleiding van deze scriptie begint met een interviewfragment waarin duidelijk naar voren komt dat twee materiële artefacten, namelijk het kleed en het schilderij, maken dat er snel een thuis kan worden gevormd overal ter wereld. Later vertelde Janine in dit interview²⁷ dat ze probeert uit elk land waar ze gewoond heeft iets kleins mee te nemen wat het betreffende land representeert, de inrichting van haar huis vormt een weergave van haar dynamische leven. Ook probeert Jeanine bij elke verhuizing wat achter te laten zodat ze gemakkelijk en snel kan verhuizen. De belangrijkste artefacten naast het kleed en het schilderij zijn foto's en zelfgemaakte knutselwerkjes van haar kinderen. Deze materiële artefacten verhuizen mee waar ze ook gaat en staat, en maken haar huis een thuis.

Walsh (2004) gaat in haar artikel in op de rol van materiële artefacten in een het leven van een expat. Walsh (2004) haalt David Ley aan wie stelt dat: *'materialization of landscape "actively recharged memories of home" and, "in an important sense, transferred home into unfamiliar and*

²⁷ Interview Jeanine, 6 maart 2014, Bangkok.

distant territory' (Walsh 2004:125). Walsh (2004) wil hiermee aantonen dat de materialisatie van de omgeving de herinneringen "ververst" aan thuis en zorgt in belangrijke mate voor een gevoel van een meegenomen thuis in een onbekend en ver weg gelegen gebied, zoals ook Janine beschrijft. Bij expats komen deze herinneringen vaak voort uit de verschillende culturen die steeds weer de grens over worden meegenomen wanneer de expat verhuist. Materiële artefacten creëren een gevoel van "*imagination*" naar de verschillende landen waardoor een expat deze als (*transition*) *place* ervaart. Door de betekenis wat een expat geeft aan de materiële artefacten, en de situatie of plaats dat het materiaal verbeeld, maakt dat er een gevoel van thuis ontstaat zoals het constructivisme ook omschrijft, alle artefacten geven een stukje thuis van een expat weer.

3.3 Place als sociaal construct

Zoals eerder omschreven worden *place-making practices* gevormd door sociale constructen in plaats van geografische grenzen, mensen hebben behoefte aan sociale en offline contacten en gaan daar dan ook naar op zoek. Zoals het citaat in de inleiding beschrijft wordt er eerst een thuis gevormd en als tweede stap worden er netwerken gezocht. De zoektocht naar netwerken vormen de *place-making practices* in een stad als Bangkok, en worden gevormd door in- en uitsluitingsprocessen. In Bangkok vormen de netwerken van expats zich voornamelijk naar binnen de *expat bubble*, zoals benoemd in de inleiding. Binnen de *expat bubble* vinden opnieuw in- en uitsluitingsprocessen plaats waardoor er binnen de *expat bubble* als etnische groep kleine subgroepen ontstaan. Eerder is dit omschreven aan plaats van *Teachers* binnen de *expat bubble* maar naast de *teachers* bestaan er nog meer subgroepen binnen de *expat bubble*. Een deel van deze subgroepen hebben overlap met elkaar en een deel heeft geen weet van elkaars groepen, dit heb ik geconstateerd doordat ik bij diverse subgroepen was aangesloten. Zo kwam ik tijdens de *Internations* borrelavonden een aantal expats tegen wie ik ook tegenkwam via diverse *Meetup* groepen. Doordat ik lid was van diverse subgroepen kwam ik met regelmaat dezelfde personen tegen. Een aantal van mijn participanten reageerden hier verbaasd op, ik kreeg als reactie dat ik in twee maanden meer mensen kende dan zij in een jaar leren kennen²⁸. Later kwam ik erachter dat dit kwam doordat ik open stond voor alle groepen en geen reductie hoefde uit te voeren om een persoonlijk en "stabiel" netwerk te creëren vanuit mijn achtergrond en doel. De subgroepen binnen de *expat bubble* worden gevormd op basis van gender, nationaliteiten, gedeelde interesses middels *leisure activities*, burgerlijke staat, kinderen en functiegebied.

²⁸ *Fielsnotes: Foodtour*, Tamara, Expat, 6 maart 2014 Bangkok.

3.3.1 Place-making practices binnen de expat bubble

Wanneer expats in Bangkok aankomen zijn *social media* en internet informatiebronnen om een eerste betekenis te geven aan Bangkok als een (tijdelijke) thuis locatie, maar ook om veilig en langzaam te kunnen wennen in Bangkok door ervaringen te delen met vrienden en familie. Door middel van *social media* en internet worden de eerste locaties gezocht om naar toe te gaan en mensen te ontmoeten. Er wordt gezocht op een activiteit waar een aantal deelnemers voor ingeschreven staat om redelijk anoniem en veilig toch meerdere mensen te kunnen ontmoeten. Daarnaast wordt er veel gebruik gemaakt van het netwerk en collega's wat middels werk wordt verkregen. Julia vertelde mij dat zij voornamelijk omgaat met andere *developers* in Bangkok. Dit komt omdat ze via haar werk met regelmaat in contact komt met andere expats in een *development* functie in Bangkok. Julia vond het niet vreemd dat haar netwerk voornamelijk uit expats bestaat met een gelijke functie achtergrond, "ik hoef voor werk nooit een *teacher* te bellen, wel *developers*. En omdat je allemaal vanuit een gelijke achtergrond in Bangkok bent is het afspreken een stuk makkelijker."²⁹

Middels internet, *social media* en netwerken leren expats Bangkok kennen en de beste locaties te vinden. Aan de hand daarvan maakt elke persoon een selectie voor zichzelf wat voor hen het beste is, waar zij zich het beste thuis voelen, bij welke groepen ze zich willen aansluiten, bij welke bar ze zich op hun plek voelen etc. De selectie wat maakt dat ze zich ergens op hun gemak voelen is vaak een aspect wat hen een thuisgevoel geeft, voor de één is dat een westerse uitstraling van een bar of restaurant en het liefst met bekende westerse gerechten, voor een ander de standaard *comedy night* op vrijdag in het Engels en voor weer een ander personen waarmee een klik is die doen denken aan vriendschappen welke zijn achtergelaten. In een open interview met Esra, waarvoor Bangkok de tweede expat bestemming is, vertelde ze me hoe haar eerste maanden hier verlopen zijn;

*"In the first few months I went to all the different international women groups which I had found online, even the groups with a different nationality like the New Zealand women's club or the American Women Club. None of these groups were something I would fit in, but through these groups I met a lot of people who taught me a lot of Bangkok, Thailand and the best places to go."*³⁰

Door haar netwerk is Esra ook op de hoogte gebracht van het restaurant waar we zaten. Het is een restaurant waar alleen Westerse gerechten verkrijgbaar zijn zoals *American pancakes* en *tosti's*. Het viel mij op dat deze locatie een van de weinige plekken in Bangkok is waar zich

²⁹ *Fielnotes Movienight*, Julia, Expats, 19 april 2014, Bangkok.

³⁰ Interview, Esra, *Trailing Spouse*, 3 mei 2014, Bangkok.

inderdaad voornamelijk “westerse/blanke” mensen bevinden en geen *locals*. Zowel de menukaart als de prijzen als de aanwezigheid van popmuziek maken de locatie niet aantrekkelijk voor de *locals*. Esra vertelde dat kennis van de beste locaties in de stad voornamelijk door mond-op-mond reclame plaatsvindt. “Ik vertel jou dat er een leuk restaurant is, en als het jou goed bevalt vertel jij dat weer tegen de volgende. Zo leren we als *Farangs* samen Bangkok kennen.” Expats worden wanneer zij onbekend zijn, of zich onwetend opstellen, aan de hand van hun nieuwe eerste netwerken meegenomen door de stad en leren ze hun weg vinden. Voor *trailing spouses* gaat dat vaak via internet georganiseerde events en bij expats gaat het via collega’s en wekelijkse “verplichte” borrelavonden met de Thaise collega’s. Wanneer de basis is gelegd via werk, internet en *social media*, netwerken en toeristische attracties wordt er een stap verder gedaan. Een expat gaat op zoek naar een eigen sportclub via vrienden of de nationale vereniging waar ze zich bij willen aansluiten. De keuze van een sportclub wordt gevormd op aanraden van het netwerk of door een gedeelde en herkenbare achtergrond gestaafd op nationaliteit. Tijdens mijn veldwerk heb ik actief meegedaan aan *Zumba* en *Bootcamp*, een groot deel van mijn participanten, de *trailings spouses*, sporten meerdere malen per week samen om daarna gezamenlijk te gaan brunchen waar de volgende afspraken worden gemaakt, het onderwerp van gesprek is vaak een gedeelde ervaring of de uitbreiding van kennis over diverse locaties.

Netwerken worden na verloop van tijd weer ingeperkt tot een aantal waarmee er wordt verwacht dat er vriendschappen kunnen ontstaan of in elk geval gezellige avonden mee door te brengen. Doordat expats na enige tijd al wat meer bekend zijn weet het merendeel van de expats en de *trailing spouses* bij welke groepen ze zich aan willen aansluiten. Expats gaan op die manier van brede netwerken en *places* weer terug naar het smallere, er wordt een afbakening gemaakt. Op deze manier creëren expats zelf zowel sociale als geografische grenzen in de publieke ruimte. Omdat expats nauwelijks grenzen ervaren en zich tussen grenzen in bewegen creëren zij zelf grenzen waarbinnen zij veiligheid, vertrouwen en een thuisgevoel kunnen vinden (Fechter 2007:23-27). De publieke ruimte wordt door expats gebruikt om kennis en netwerken op te doen om zo *place-making practices* in te zetten naast de *home-making practices*. Door het zelf construeren van grenzen houden expats controle over de *public and private space*.

3.3.2 Place-making practices en de invloed van Bangkok

Thailand heeft op diverse manieren invloed op hoe expats in Bangkok betekenis geven aan Bangkok en welke waarde Bangkok voor hen heeft. Zowel op een positieve als op negatieve manier beïnvloeden diverse economische, politieke en culturele processen binnen Thailand en Bangkok de *place-making practices* in de publieke ruimte van een expat. In de inleiding zijn de in- en uitsluitingsprocessen tussen de *global* en de *local* al uitvoerig benoemd.

Eenzijds wordt er gesteld dat Bangkok makkelijk is om in te leven, het reizen is makkelijk en er heerst een nuchter gevoel onder de expats in plaats van een typische houding als elite migrant aldus mijn participanten. De levensstijl van expats in Bangkok wordt door mijn participanten omschreven als “normaal” waarbij een expat zich wel een beter leven kan toeschrijven. In omliggende Aziatische landen, waaronder Singapore, is het verschil tussen expats en *locals* vele malen groter doordat er onder andere veel *CEO's* wonen, aldus mijn participanten. In Bangkok bevinden zich minder hoge functies waardoor er “gewoner” wordt geleefd, er wordt gesteld dat het leven in Bangkok niet veel afwijkt van het leven wat een expat had in het land van herkomst. Al wordt er tegelijkertijd wel genoemd dat het hebben van een *cleaning lady* of een *nanny* normaal is en het reizen in de lange weekenden hoort nu eenmaal bij de levensstijl van een expat. Het feit dat bepaalde luxe in oppervlakkige gesprekken normaal wordt gevonden laat zien in hoeverre een expat zich heeft weten te identificeren met de expat cultuur. Weekendjes weg zijn normaal, het is goedkoop en gemakkelijk en de mooiste paradijzen liggen op een steenworp afstand. Ook de medische voorzieningen zijn goed in Bangkok. Nadelen van Thailand zijn het moeilijk verkrijgen van visa en werk, de hoge mate van corruptie tegen blanken, het slechte Engels en de grote aanwezigheid en invloed van Thaise dames. Er is met enige regelmaat tegen mij gezegd: “Je bent hier pas kort dus je ziet alleen de mooie dingen, als je hier langer als drie jaar bent kan je pas een goede afweging maken of je hier wilt blijven of niet en of Thailand bij je past.” Deze uitspraak laat zien dat *place-making practices* continu plaatsvinden en worden bijgesteld. Op de lange termijn verdwijnt het romantische beeld van *overseas* zijn steeds meer naar de achtergrond. In het begin worden culturele grenzen niet als belastend ervaren omdat er nog veel geleerd moet worden, na langere tijd blijkt dat expats tegen culturele grenzen aan blijven lopen ondanks dat er al enige vorm van assimilatie heeft plaatsgevonden. Zo spreken veel expats een basis aan Thai, weten ze hoe ze wel en niet moeten reageren in bepaalde situaties en weten ze wat ze wel en niet kunnen verwachten. Wat mij is opgevallen is dat voornamelijk expats welke al langere tijd in Bangkok wonen erg boos kunnen worden op het feit dat er van een blanke meer geld wordt verwacht en dat er een vorm van corruptie plaatsvindt wanneer zij op bepaalde punten grenzen passeren, zowel wettelijke grenzen als geografische grenzen, een veel genoemde uitspraak is dan: ‘wat denken ze wel, ik ben geen toerist en dat weten ze. Alleen maar omdat ik blank ben wordt ik zo behandelt’³¹. Uit de reacties kan veronderstelt worden dat expats naarmate ze langer in Bangkok wonen zich zijn gaan assimileren met de lokale bevolking en zichzelf niet meer duidelijk *Farang* voelen in Bangkok, ze voelen zich deels als “de ander” en wanneer er wordt benadrukt dat dit niet zo is roept dit weerstand op. Daarnaast wordt er door expats veronderstelt dat er meerdere jaren nodig zijn om de lokale cultuur te ontdekken, na

31 *Fielnotes Songkran Internations*, 13 april 2014, Bangkok, uitspraak gedaan door een vrouwelijke expat.

deze periode wordt er gesteld door mijn participanten dat er pas een oprechte afweging gemaakt kan worden of de culturele barrières geaccepteerd worden. Wanneer expats het romantische gevoel verloren zijn en oog hebben voor het realistische beeld wordt een mate van liminaliteit gevoeld. Hoe graag een expat ook van Bangkok zijn blijvende verblijfplaats wil maken, een volledige insluiting en acceptatie zal nooit verkregen worden. Een expat kan Thailand beschouwen als een thuisland maar dit wil niet zeggen dat Thailand automatisch door de locals wordt toegeschreven als het thuisland van de expat.

Place-making practices worden tijdens het verblijf continu onderhandelt onder invloed van in- en uitsluitingsprocessen, netwerkvorming en identificatie. *Place-making practices* zijn een fluïde proces doordat de beleving van *place* nauw samenhangt met identificatieprocessen welke ook aan verandering onderhevig zijn. Zowel *home-making practices* als *place-making practices* onder invloed van in- en uitsluitingsprocessen in zowel de publieke als de private ruimte hebben invloed op de beleving van *home and belonging* van de expat.

4.1 Home and belonging; het debat.

“Belonging in globality is either a curse (globality as rootlessness), a blessing (globality as help against repression), or an opportunity (globality as freedom and progress); but in none of these cases is globality imagined as something people belong to. Our home may be open to the globe (liberal, tolerant, sensitive, multicultural), but the globe is not our home.”
(Hedetoft and Hjort 2002:xx)

Zoals Hedetoft en Hjort (2002) beschrijven bestaat er een bepaalde dynamiek rondom *home and belonging* onder invloed van mondialiseringsprocessen. Hedetoft en Hjort (2002) stellen dat onder invloed van mondialiseringsprocessen *belonging* diverse waarden heeft mee gekregen maar dat mondiale invloeden nooit een thuis kunnen bieden voor een persoon, wat vragen oproept als er naar het leven van expats wordt gekeken; een *global mind* welke via een *global organisation* werkt in diverse *global cities* in een *globalised world*, hoe kan het dan toch zo zijn dat de wereld geen thuis kan bieden maar de thuis van een expat wel open staat voor de wereld? In dit hoofdstuk tracht ik antwoord te geven op deze vraag aan de hand van *the feeling of home and belonging* onder invloed van *place-making practices* van expats in Bangkok. *Belonging* wordt, in de breedste zin van het woord aangeduid als een term die het gevoel van een thuis, ergens toebehoren en veiligheid inhoudt (Hedetoft & Hjort 2002: ix). Er wordt veelal verondersteld dat *belonging* uitgaat van en gevormd wordt door een natie-staat.

Een natie-staat wordt door Benedict Anderson (2006) beschreven als een ‘*imagined community*’, hoewel dit zou betekenen dat een natie-staat verbeeld is, is het een reëel fenomeen wat invloed uitoefent op ons doen en laten en de manier waarop er sociale contacten worden aangegaan (Sökefeld 2006:266). Doordat de natie-staat gezien kan worden als een *imagined community* kan er sprake zijn van “lidmaatschap” aan de natie-staat door middel van verbeelding zonder dat de persoon zelf in de betreffende natie-staat woont; ook wel lange-afstand-nationalisme genoemd (Eriksen 2007:93). Espiritu (2003) sluit aan bij de visie van Anderson (2006) door te stellen: *Home is anyplace; it is temporary and it is movable; it can be built, rebuilt and carried in memory and by acts of imagination* (Espiritu 2003:10). Espiritu (2003) onderscheidt zich van Anderson (2006) door *home* als een dynamisch concept te beschrijven wat niet per definitie afhankelijk is van de natie-staat en sluit met haar zienswijze aan bij het constructivisme waarbij vanuit het essentialisme betekenis wordt gegeven aan nationale kenmerken en situaties, waaruit is te concluderen dat *belonging* van een expat zowel wordt gevormd door de essentialistische en primordialistische benadering als door de constructivistische benadering.

Belonging in het leven van een expat wordt gekenmerkt door het construeren en overschrijden van grenzen onder invloed van een hoge mate van mobiliteit, wat maakt dat geografische grenzen deels kunnen worden losgelaten en dat de *belonging* van een expat naar verscheidende situaties en locaties op de wereld toegeschreven wordt. Tijdens een interview met Janine in een *coffee bar* langs de drukke *Sukhumvit Road* vertelde Janine mij dat ze zowel een Engels als een Portugese nationaliteit heeft. Haar hele leven voelde ze zich Engels omdat ze daar het grootste deel van haar leven had gewoond en zich daar had gevormd tot wie ze was. Haar nationale identificatie is veranderd toen ze naar Brazilië verhuisde voor werk. 'Na enkele weken besepte ik dat ik helemaal niet Engels was maar juist Portugees. Sindsdien zeg ik dat ik uit Portugal kom. Portugal is mijn *home*, maar ik ben meer een wereldburger. Ik kan niet langer dan drie jaar in een land wonen en ik ga ook nooit terug naar een land waar ik al heb gewoond, al is dit de tweede keer dat we in Thailand wonen. We kregen een leuke aanbieding voor werk maar daarnaast wilde ik ook altijd weer terug naar Thailand. Het leven in Thailand is leuk en uitdagend, ik voel me hier wel thuis in deze cultuur vanwege de dynamische stad en eerlijkheid van de Thaise bevolking.'³² *Home and belonging* in een mobiel leven brengt dus een grote dynamiek met zich mee;

"'Home' is a complicated concept. It may be foolhardy to try and define it, for notions of home involve meanings, practices, and symbols distinctive to particular human groups. They may even in some ways be quite personal and private. Probably people also think about home most acutely when they are away, or are thinking about going away, or when they have been away. And thus what it is depends on what 'away' is – it is a contrastive concept, a contrastive feeling." (Hedetoft & Hjort 2002:218).

Het is moeilijk om te definiëren wat thuis is en wanneer een (t)huis als een thuis gezien kan worden. Nu het bovenstaand debat rondom *home and belonging* is geschetst wil ik in de volgende paragrafen antwoord geven op de vraag wat een *home* voor een expat is en betekent en waar *belonging* naar uit gaat. Daarnaast zal ik daarbij, zoals eerder omschreven, de gedachte van de wereld als onmogelijke *home* daarin meenemen.

4.2 Expats en hun beleving van een thuisgevoel

Mobiliteit en identificatieprocessen hebben invloed op het thuisgevoel van een expat. Een deel van de onderzoeksvraag was: welke invloed heeft de inzet van *place-making practices* op het thuisgevoel van een expat? In deze paragraaf wordt grotendeels antwoord gegeven op dit deel van de hoofdvraag, waarbij in de vorige paragraaf is al gebleken dat een thuisgevoel een

³² Interview Jeanine, Expat en *trailing spouse*, 6 maart 2014, Bangkok.

grote mate aan dynamiek met zich meebrengt waardoor het vanuit verschillende invalshoeken gezien kan worden. Tijdens het veldwerk is duidelijk een tweedeling in de *home-feeling* van expats naar voren gekomen; een thuisgevoel door *place-making practices* en een *imagined home-feeling* naar het land van herkomst. Enerzijds is *home* de plaats waar expats wonen, dit betreft het huis, de inrichting, de netwerken (de *weak ties*) en het dagelijks leven in de vaste omgeving. De expat leeft in Bangkok en is daar bekend geworden met de directe omgeving waardoor het wordt ervaren als thuis. Anderzijds is *home* voor een expat in het land van herkomst. Het is de basis voor de identiteit van de expat en daardoor identificeren expats zich nog steeds met het land van herkomst, daarnaast woont familie (de *strong ties*) er nog wat invloed heeft op de *home-feeling* van een expat.

4.2.1 Place-making practices en de beleving van een thuisgevoel

Place-making practices zijn nauw gerelateerd aan het creëren van een thuis, doordat een omgeving, inclusief de gebouwen, cultuur en de mensen, eigen gemaakt kan worden of juist niet kan er een *sense of home and belonging* gevormd worden. Door bijna al mijn participanten is aangegeven dat thuis is waar hun regelmaat, netwerk, vrienden, familie, sport en huis zijn. De meeste van deze kenmerken bevinden zich in de stad waar de expat woont.

Daisy³³ nam me mee naar *Asiatique*, wat ze omschrijft als een plek in Bangkok waar ik echt geweest moest zijn, zowel voor mijn onderzoek als voor mijzelf. Daisy vertelt met regelmaat dat ze zichzelf niet volledige weet te identificeren met *The States* (USA) en zich liever grotendeels buiten *The States* wil bevinden. Soms heeft ze heimwee, voornamelijk naar het eten omdat ze allergisch is voor bepaalde ingrediënten uit de Thaise keuken. *Asiatique* is de plek voor haar om tot rust te komen en van haar heimwee af te komen, *Asiatique* is alleen gemakkelijk per boot bereikbaar, wat Daisy een eerste vorm van rust geeft. Op de volle boot genoot ze met haar ogen dicht van de rust die een boottocht met zich mee brengt. Bij het uitstappen op *Asiatique* leek ik even in een andere wereld beland; ik hoorde popmuziek, iets wat je zelden hoort in Bangkok, ik zag een Europese bouwstijl en overal verkochten ze westerse gerechten. Even waande ik mij in een compleet andere wereld en ik begreep gelijk waarom *Asiatique* Daisy over haar heimwee heen kon helpen. De warmte en de *locals* waren niet verdwenen maar verder was er niets wat je deed vermoeden dat je in Azië bent. Doordat Daisy op zoek is geweest naar locaties waar ze kon eten zonder ziek te worden is ze bij *Asiatique* uitgekomen. Haar *place-making practices* zijn deels gevormd door haar allergie, waardoor ze nu een locatie heeft gevonden wat haar een *feeling of home* kan geven aan de andere kan van de wereld.

³³ Daisy is een *English Teacher* wie nu twee jaar in Bangkok woont. Tevens is Daisy mijn gatekeeper en sleutelinformant tot de *teachers community*.

Een ander aspect wat in grote mate de *home and belonging* van een expat beïnvloed is de inzet van *mobile place-making practices* door middel van internet en het sociale *web 2.0*. Familie en vrienden worden benoemt als factoren wat een *home feeling* wat *home* grensoverschrijdend maakt. Familie en vrienden kunnen zich overal ter wereld bevinden maar zijn in een muisklik te bereiken. Via diverse websites wordt de krant gelezen van het land van herkomst, vaak wordt eerst de wereldwijde krant gelezen, vervolgens de krant uit het land van herkomst en daarna de *Bangkok Post*. Uit verschillende gesprekken is gebleken dat het gebruik van *social media* afstand gevoelsmatig lijkt te verkleinen; hetgeen wat Harvey (1990) benoemd als *time-space compression*. Tijdens een interview met Angela spraken we over haar contacten met Nederland. Ik vroeg haar of ze last had van heimwee of dingen heel erg mist, Angela gaf aan dat het eigenlijk wel mee viel en dat ze het erger had verwacht; 'eigenlijk is het contact met familie en vrienden door *Whats App*, *Skype* en *Facebook* helemaal niet zoveel veranderd. Ja ik kan niet meer zomaar even bij ze langs maar ik sta nog dagelijks in contact met iedereen alsof ik niet aan de andere kant van de wereld zit. En als er wat is, zoals onlangs een overlijden van een bekende, dan pakken we het vliegtuig en binnen een dag ben je weer terug. We zijn ver weg maar wat betreft contacten met familie en vrienden lijkt het vlakbij'.³⁴ Door diverse kanalen blijft een expat op de hoogte van gebeurtenissen van familie en vrienden en andere zaken uit het land van herkomst waardoor het soms lijkt alsof de afstand niet zo groot is en de expat nog voor een deel in het land van herkomst verblijft wat de positie in de liminale fase versterkt. Zoals Angela omschrijft maken *mobile place-making practices* dat expats "in between" blijven. Expats blijven bouwen aan hun "thuis" wat ze hebben achtergelaten maar tegelijkertijd bouwen ze ook steeds weer aan een nieuw thuis in elke plaats waar ze tijdelijk wonen. Toch is deze laatste vorm van thuis mobiel, gemakkelijk inwisselbaar en verliest het de status van thuis wanneer een expat eenmaal verhuist is. Omdat het netwerk in de achtergelaten *global city* ook mobiel is maakt het dat er al snel geen netwerk meer is om naar terug te gaan, waardoor de *global city* als *place* niet meer hetzelfde wordt beleefd. *Place-making practices*, onder invloed van netwerken, verklaren daarmee de uitspraak van Hedetoft en Hjort (2002): *The globe is not our home. The globe* en de netwerken van expat zijn te divers en mobiel waardoor een tijdelijke *place* vergaat in een *non-place* wanneer deze wordt achtergelaten. Daarnaast is in hoofdstuk drie beargumenteerd dat expats in hun mobiele leven zelf grenzen creëren en er gebieden buiten deze grenzen vallen, waardoor het leven niet grenzeloos is en *home* niet aan de *globe* kan worden toegeschreven.

4.2.2 Imagination; het geromantiseerde thuisbeeld

Zoals Anderson (2006) en Eriksen (2007) omschrijven kan een nationalistisch gevoel ervaren worden op afstand door onder andere verbeelding en identificatie met de cultuur uit het land

³⁴ Interview Angela, Trailing Spouse, 22 april 2014, Bangkok.

van herkomst. Het natie-staat denken zit ingesloten in het denken van de expat ondanks de hoge mate van mobiliteit. De expat wordt gevraagd zichzelf steeds weer naar een land toe te schrijven door de vraag: waar kom je vandaan, en zo eventueel een bepaald uiterlijk, accent en/of gedrag te verklaren wat vergelijkbaar is met wat eerder is omschreven als *ascribed identity*. In het begin van de veldwerkperiode viel het mij op dat ik continu werd neergezet volgens een bepaald stereotype van een Nederlander. Ik merkte dat dit mij stoorde, want wat maakt mijn achtergrond nu uit voor mijn gedrag, houding en eventuele acceptatie in mijn nieuwe netwerk in Bangkok? Ik vond het vervelend om steeds geassocieerd te worden met Amsterdam en drugs, want Nederland is zoveel meer. Halverwege mijn veldwerkperiode merkte ik dat ik langzaam het toeschrijven van personen naar een natie-staat eigen begon te maken. Ik begon ook te denken in categorieën, net als de expats mij steeds in een hokje hadden geplaatst. Door deze handelwijze merkte ik dat ik mij soms meer Nederlands ging voelen als internationaal, en dat terwijl ik mijzelf in Nederland niet goed weet te identificeren met de Nederlandse cultuur. Dit gevoel is de duiden door wat Hedetoft en Hjort (2002) beschrijven als de invloed van “away” zijn of zijn geweest op *belonging*. Het leek mij tijdens mijn aanwezigheid in Bangkok nu wel leuk om koningsdag te vieren en het schaatsen met andere Nederlanders te kijken. Wilma, een Nederlandse participant, gaf aan dat ze zes jaar geleden het Oranjebal van de Nederlandse Vereniging Thailand maar een nationalistisch concept vond, inmiddels is ze een van de organisatoren en wil ze eigenlijk niet meer zonder dit bal. Het geeft haar het stukje thuisgevoel ondanks dat het in hele andere omstandigheden wordt gevierd als in Nederland. Het feest is deels aangepast aan de (culturele) leefgewoonten van de expats in Thailand wat laat zien dat “away zijn” het beeld vormt van *home and belonging*.

Tijdens diverse gesprekken en focusgroepen met participanten is gebleken dat “het andere thuis” voor een expat het land van herkomst is, of de plaats van herkomst. Expats zien dit als thuis omdat het “hoort”; ‘je hoort het land van herkomst toch leuk te vinden en daar hoor je je toch thuis te voelen?’ is een vraag die mij werd gesteld³⁵. Maar expats zien het land van herkomst ook als een thuis omdat hun *roots* er liggen, hetgeen wat het primordialisme beschrijft als een set aan normen, waarden, rituelen en symbolen die vanaf de geboorte zijn meegegeven. Mijn participanten beschrijven deze *roots* als basis voor hun identiteit waardoor identificatie met het land van herkomst steeds weer optreedt. Tijdens een trip met de expat *meetup group* naar de oude stad Ayatthuya raakte ik in gesprek met een Engelse vrouw, ik vroeg haar waar ze vandaan kwam: *‘I’m from the UK but I don’t know if I can say I’m still English. Yes sometimes I feel English but I live overseas for a long time and I live in Thailand for seventeen years. I’m almost a Thai. A Thai with a global mind I guess.’* Deze vrouw beschrijft aan de hand van haar *roots* hoe

³⁵ Deze vraag werd mij gesteld in een focusgroep over nationalistische gevoelens wanneer je *overseas* bent, 6 maart 2014, Bangkok.

identiteit een fluïde proces is en de basis van identiteit, zoals genoemd door het primordialisme, kan veranderen onder invloed van identificatieprocessen met een andere cultuur.

Een andere bepalende rol voor het thuisgevoel is de achtergebleven familie welke nog in het land van herkomst wonen. Tijdens een interview gaf Jeanine aan dat haar thuis is waar haar familie is, zowel haar eigen gezin als haar ouders en broers en zussen. Janine vertelde dat ze in Engeland en in Portugal is opgegroeid maar dat ze zich meer Portugees als Engels voelt, mede omdat haar ouders al jaren vast in Portugal wonen. Maar ze voelt zich evengoed thuis in Bangkok waar haar man en kinderen bij haar zijn. Het verschil tussen Portugal als thuis en Bangkok als thuis is dat Bangkok een tijdelijke thuis biedt en Portugal het land blijft waar ze naar toe terug kan vanwege de familie die er woont.

Alle bovengenoemde punten geven een gevoel van veiligheid in een leven wat gekenmerkt wordt door een hoge mate van mobiliteit en onzekerheid, er is een land om naar terug te gaan, er is een land waartoe je behoort. Toch blijkt het gevoel van veiligheid en het thuisgevoel een *imagined* en geromantiseerd beeld te zijn. Veel van mijn participanten hebben niet het idee dat ze terug willen naar het land van herkomst en daarbij blijkt teruggaan naar het land van herkomst in de praktijk toch anders te zijn, het land van herkomst is een vakantieoord geworden gedurende de expat periode en wanneer ze terugkomen zijn expats een soort vreemden in eigen land geworden. Terwijl ik aan het observeren was tijdens één van de voetbalwedstrijden raakte ik naderhand in gesprek met Jacques. Er was net een oploeiende discussie ontstaan over de *expat bubble* met betrekking tot wie er wel en niet in hoort en welke rol het type werk en afkomst daarop hebben. Ik merkte dat Jacques graag zijn mening wilde vertellen maar hij kwam niet boven de rest uit. In een één op één gesprek vertelde hij mij dat het zijn laatste wedstrijd was en dat hij volgende week terug moet naar Frankrijk. Jacques is twee jaar geleden gescheiden en zijn vrouw en kinderen zijn toen terug gegaan, zijn vrouw was het reizende bestaan zat. Nu twee jaar later heeft Jacques met veel moeite besloten het expat leven na zeventien jaar op te geven voor zijn kinderen en terug te gaan zijn land van herkomst, maar hij ziet er erg tegenop. Hij vertelde dat hij een vreemde is geworden in eigen land. Twee jaar terug probeerde Jacques tijdens zijn vakantie in Frankrijk een brief te versturen voor het eerst in vijftien jaar en hij vroeg om hulp omdat er veel veranderd was. Er werd geïrriteerd gereageerd op het feit dat hij onwetend was. 'Je hoort te weten hoe de dingen gaan in eigen land, maar als je er zelden bent over een lange periode is niets meer hetzelfde. Overal ter wereld helpen je ze met plezier, je bent immers een buitenlander dus je mag onwetend zijn, maar in je eigen land wordt je met de nek aangekeken.'³⁶

³⁶ Fielnotes VET's oefenwedstrijd, 23 februari 2014, Bangkok.

Het gegeven dat expats voor een deel “ontvreemd” zijn van het land van herkomst lijkt in oppervlakkige gesprekken niet aan de orde te zijn. Pas wanneer er echt wordt gesproken over de mogelijkheid om terug te gaan wordt er aangegeven dat teruggaan bijna net zo moeilijk is als verhuizen naar een ander land. Een opvallend punt in deze gesprekken was dat er niet graag gesproken wordt over de mogelijkheid om terug te gaan, het is een gevoelig punt wat snel naar het positieve wordt gedraaid. Na veel doorvragen is gebleken dat er een geromantiseerd beeld is ontstaan over het land van herkomst, positieve herinneringen voeren de boventoon wanneer een expat ergens anders woont. De negatieve herinneringen slijten weg doordat expats in Bangkok tegen (culturele) barrières aanlopen, wat irritaties met zich mee brengt van onbegrip waardoor het land van herkomst al gauw beter lijkt, ook al wil de expat er niet naar terug. Daarnaast wordt er toegegeven dat er tijdens vakanties wel negatieve herkenningen over het land van herkomst naar boven komen maar deze als onbelangrijk worden beschouwt omdat de expat op korte termijn weer naar “huis” gaat. Meerdere participanten hebben aangegeven niet langer als vier weken achtereen in het land van herkomst te willen verblijven, ze willen daarna alweer het avontuur opzoeken. Het geromantiseerde beeld komt niet overeen met de werkelijkheid en Bangkok wordt bij een vakantie in het land van herkomst geromantiseerd. Zo houdt de expat in zijn verbeelding altijd het beste van beide werelden. Twee van mijn participanten gaan eens per jaar twee maanden terug naar het land van herkomst, zij vormen hiermee een uitzondering. Deze periode wordt omschreven als een moment waarop ze weer even in het vertrouwde en normale kunnen leven, waarna ze weer vol goede moed het “nieuwe” jaar in kunnen. Er kan gesteld worden dat deze twee participanten een even sterke *home-feeling* hebben behouden met het land van herkomst.

4.3 De invloed van kinderen op het expat leven

Een deel van mijn participanten heeft ook te maken met een derde aspect wat het debat rondom *home and belonging* verruimt; namelijk kinderen. Acht van mijn participanten hebben kinderen gekregen tijdens hun expat periode. Het krijgen en opvoeden van kinderen tijdens een expat-periode brengt een ander soort vragen met zich mee; waar wil je dat het kind geboren wordt, met welke cultuur en taal voedt je kinderen op, blijf je expat, waar gaan de kinderen naar school en later studeren etc. Tijdens een uitstapje van de Nederlandse vereniging Thailand raakte ik betrokken bij een gesprek tussen vier vrouwen over de opvoeding van hun kinderen. Naar aanleiding van mijn vraag over welke taal thuis werd gesproken werd er een discussie opgestart toen één van de dames gelijk reageerde met het antwoord: Nederlands dat is toch logisch?! Uiteindelijk bleek dat er hier verschillend over werd gedacht; Zo werd er bij de een wel Engels getolereerd en bij de ander helemaal niet. Alle kinderen zitten op een internationale school waarvan twee kinderen ook een uur Nederlands per week krijgen op school. De andere

internationale scholen doen dat niet waarvoor er bewust voor deze school is gekozen. Willeke (waarvan haar kinderen al volwassen zijn) heeft voor de kinderen weer een aantal jaar in Nederland gewoond zodat ze daar naar de middelbare school kunnen. Toch denkt Willeke dat geen van de kinderen in hetzelfde land zullen wonen als zij. De één vindt en voelt zich echt Nederlands en de ander juist niet, Willeke wil zelf in Bangkok blijven wonen, het leven in Bangkok bevalt haar goed. Een ander heeft haar oudste net op de *high school* zitten en heeft getwijfeld of ze dat in Nederland zou doen of niet. 'Nu zitten ze hier op school en dat is op zich ook prima, alleen spreken de kinderen beter Engels als de meeste docenten of klasgenoten.' Ook zij denkt dat de kinderen uitvliegen als ze naar de *university* mogen. Een ander haar kinderen zitten nog niet op de basisschool en zat aandachtig naar de rest te luisteren, ze weet zelf nog niet hoe ze het gaat aanpakken

Het hebben of krijgen van kinderen in een andere cultuur roept een notie van grenzen en etnische identificatie op (Eriksen 2010:167). De Nederlandse moeders vinden dat hun kind vloeiend Nederlands hoort te spreken, zowel de ouders als het kind is immers Nederlands. De nationale identiteit moet meegegeven worden want wanneer er sprake is over teruggaan of *roots* is nationale identificatie een belangrijk concept. Ouders willen dat kinderen zich kunnen identificeren met dezelfde cultuur als waarin zij zijn opgegroeid, taal is daarin een belangrijke factor, maar ook de nationaliteit die vermeld staat in het paspoort. Van de acht ouders die ik heb gesproken, en waarvan de kinderen in Thailand zijn geboren, hebben de kinderen officieel dezelfde nationaliteit als de ouders gekregen. Wel is het zo dat wanneer de kinderen in Thailand geboren zijn zij hun hele leven Thais burgerschap kunnen aanvragen, dit in tegenstelling tot hun ouders. Het feit dat er elders in de wereld burgerschap aangevraagd kan worden laat al een eerste notie van *liminalitie* bij de geboorte zien. De vier Nederlandse moeders voeden de kinderen op met de Nederlandse taal en de Nederlandse nationale cultuur, maar er kan afgevraagd worden hoe Nederlands, of nationaal, de overdracht van de betreffende nationale cultuur nog is. Zoals eerder omschreven hebben expats zich weten aan te passen aan de "expat" cultuur of een leven als *global*. De gegevens dat reizen normaal wordt gevonden, bepaalde luxe genormaliseerd wordt, er meerdere vormen van *home and belonging* aanwezig zijn en materialisatie een huis tot een thuis kan vormen laten zien dat een expat zich sterk heeft weten te identificeren met het leven van een expat en de cultuur die bij deze etnische groep behoort. Daarnaast heeft de expat zich deels aangepast aan de lokale cultuur, wat acculturatie genoemd wordt. Acculturatie wordt door Kottak (2011:393) omschreven als:

The exchange of cultural features that results when groups come into continuous firsthand contact; the cultural patterns of either or both groups may be changed, but the groups remain distinct.

Afgevraagd kan worden of ouders nog wel echt de nationale cultuur kunnen overdragen op hun kind. Taal is daarbij een onveranderd aspect waardoor er veel waarde aan gehecht wordt. Zoals Anderson (2006) betoogd is taal een belangrijke factor in de vorming van nationalisme. Toch blijkt dat kinderen van expats zich op een andere manier identificeren met de lokale cultuur als hun ouders. De moeders vinden het moeilijk dat kinderen beperkte vrijheid om buiten zelfstandig op te groeien. Wilma brengt haar kinderen altijd in de bakfiets naar school, tegenwoordig fietst de oudste er naast. Ze hoeft alleen maar binnendoor waardoor het veilig is, maar ze wil niet dat hij alleen fietst en zelfstandig ergens heen gaat daarvoor is het te gevaarlijk, dit in tegenstelling tot haar eigen ervaring van vroeger. Wel wordt het fietsen heel zwaar nu het warmer wordt. 'Mijn zoontje zei laatst tegen me tijdens het fietsen; "Mam jij bent misschien wel echt Nederlands en wil je haasten om op tijd te komen maar ik doe dat echt niet."³⁷ Al wordt het zoontje met de Nederlandse opvoeding groot gebracht, hij is in Bangkok geboren en krijgt ook veel mee van de lokale en internationale (expat) cultuur. Het feit dat de kinderen van expats opgroeien in een andere cultuur waarin steeds sprake is van interactie met "de ander" maakt dat er bij de kinderen van expats een grotere mate van enculturatie plaatsvindt. Enculturatie wordt door Kottak (2011:395) omschreven als: *The social process by which culture is learned and transmitted across generations*. Beide culturen worden doorgegeven bij kinderen van expats waardoor er een dualiteit in culturele en nationale identificatie ontstaat en er steeds tussen de twee of meerdere identiteiten gewisseld kan worden (Eriksen 2010:167). Er worden in Bangkok zowel door de ouders als door de *locals* grenzen opgelegd om volledige assimilatie bij de kinderen van expats te voorkomen. Door expats wordt dit onder andere gedaan door taal, opvoeding en scholing, door de *locals* wordt dit gedaan door onderscheid op basis van uiterlijke kenmerken. Toch zullen de kinderen van expats nooit een volledige bedreiging vormen voor de *local* omdat de kinderen vaak al in meerdere landen hebben gewoond en zich met meerdere culturen hebben geïdentificeerd. Er kan bij kinderen van expats een derde vorm van identificatie omschreven worden, namelijk identificatie met het leven als transnationalist of *global*. Eriksen stelt: *'only when cultural differences make a social difference, they contribute to the creation of ethnicity'* (Eriksen 2010:168). Zolang er geen sociale verschillen worden ervaren worden etnische groepen niet gevormd. De uitspraak van Eriksen (2010) kan het verschil verklaren tussen de expats zelf en hun kinderen. Doordat het culturele raamwerk van de kinderen gevormd wordt door verschillende culturele en nationale identificaties zullen kinderen van expats minder snel sociale verschillen ervaren waardoor eerder een vorm van assimilatie optreedt. Expats zelf hebben daarentegen een sterke nationale basis als vorming van hun culturele raamwerk waardoor er eerder tegen sociale verschillen wordt aangelopen en er etnische groepsvorming ontstaat zoals de *expat bubble*, wat resulteert in langzamere mate van

³⁷ Fielnotes Dagtrip Mahachai Nederlandse Vereniging Thailand, 18 maart 2014, Bangkok/Mahakai.

assimilatie en wrijving tussen ouders en kinderen. Kinderen van expats zijn namelijk zoals de “wij” maar ook zoals de “zij”.

Het opvallend aspect in de diverse gesprekken met de Nederlandse moeders is dat achteraf bleek dat geen van de moeders terug wil naar Nederland. Wilma, wie nu zes jaar in Bangkok woont, zei dat ze altijd is blijven zeggen dat haar thuis Nederland is maar dat ze sinds kort begint te twijfelen of dat wel waar is en of ze het niet alleen zegt omdat het comfortabel en veilig voelt voor haar zelf. Als ze zegt dat Bangkok haar thuis is geeft ze zich over aan een leven buiten Nederland, maar ze voelt steeds meer de behoefte om te zeggen dat Bangkok haar thuis is omdat ze hier alles heeft en haar kinderen in Bangkok geboren zijn, ook wil ze niet terug. Jacqueline, die naast haar zat, was hier verbaast over. Jacqueline reageerde heel stellig dat ze zich Nederlands voelt maar dat haar thuis Azië is. Niet per se Thailand maar wel Azië, wat ook mede komt doordat ze hier al zo lang woont. Wel zei ze dat ze tegenwoordig steeds vaker denkt over teruggaan omdat ze op een leeftijd komt waarvan de vrienden en familie in Nederland steeds meer problemen krijgen met hun gezondheid en dan vindt ze het moeilijk om op afstand te zitten.³⁸ In dit gesprek kwam duidelijk naar voren dat identificatieprocessen een deel van de *home and belonging* voeden. Waar de één stelt dat ze zich langzaam steeds minder Nederlands voelt, onder andere door haar kinderen, stelt de andere vrouw dat ze zich echt Nederlands voelt maar haar thuis ergens anders is wat laat zien dat *home and belonging* niet naar hetzelfde uit hoeven te gaan. In latere gesprekken met vrouwen is duidelijk geworden dat de nationaliteit van de kinderen ook een rol heeft hoe de kinderen zichzelf identificeren wat maakt dat de ouders zelf kritischer nadenken over identificatie met een natie-staat.

4.4 A multiple sense of home

Zoals beschreven kunnen expats in hun mobiele leven op meerdere manieren een *home* ervaren maar ook creëren. Een *feeling of home* en/of *belonging* gaat niet uit naar een plaats maar gaat over diverse landen en grenzen heen en blijft soms ook *in between* tussen landen. Een expat schrijft zichzelf toe naar de natie-staat waarin ze geboren zijn of waar ze de cultuur van hebben meegekregen. Deze toeschrijving kan, als de betekenis van het woord *home* en het woord *belonging* gescheiden wordt, beter toe worden geschreven als de plaats waar expats *belonging* naar voelen. Onder *belonging* wordt verstaan waar een persoon zichzelf vindt toebehoren maar expats ervaren ook *belonging* naar de wereld met nieuwe plaatsen en uitdagingen. De *home* van een expat is vaak de letterlijke *home* waar expats in wonen en is mobiel. Expats kunnen door hun strategische inzet van *place and home-making practices* overal ter wereld een thuis creëren binnen enkele dagen. Daarmee onderscheiden expats zich wederom van overige migranten.

³⁸ Fielnotes Dagtrip Mahachai Nederlandse Vereniging Thailand, 18 maart 2014, Bangkok/Mahachai.

Overige migranten hebben een minder hoge mate van mobiliteit waardoor gevoelens van *home and belonging* minder mobiel en verplaatsbaar zijn. Het gevoel van *home and belonging* van expats kunnen daarom een verbreding leveren aan het debat rondom *home and belonging* vandaag de dag in de antropologie.

5. Conclusie en reflectie

In deze scriptie is betoogt dat zowel *place*, netwerken, identificatie als gevoelens van *home and belonging* mobiel zijn en op een strategische manier ingezet worden door expats. Door de mobiliteit van deze concepten kunnen ze niet enkel worden toegeschreven aan lokaal, nationaal, transnationaal of mondiale gebieden, de hoge mate van mobiliteit in de diverse concepten is grensoverschrijdend en gaat heen en weer tussen *global* en *local*. Met deze zienswijze sluit ik aan bij het argument van Tsing (2002), welke beargumenteert dat *global* en *local* niet als losstaande concepten kunnen worden beschouwd maar dat *global* en *local* elkaar overlappen en in het verlengde van elkaar staan. Doordat *global* en *local* niet als losstaande concepten beschouwd kunnen worden kan er voorbij worden gegaan aan het denken vanuit natie-staten in mondiale debatten, hetgeen waar Beck (2003:456) voor pleit. Door het inzichtelijk maken van diverse mondiale *flows* in het leven van expats en de insluiting hiervan kan er voorbij gegaan worden aan het denken vanuit natie-staten maar ook aan het denken vanuit mondialisering als één groot log proces. Tsing (2002:334) omschrijft het eenzijdige denken over mondialiseringsprocessen aan de hand van *the six blind men and the elephant*, elk blinde voelt wat anders en samen wordt de olifant gemaakt. Zo moet er niet alleen naar mondialisering gekeken worden maar ook naar rol die expats hebben binnen antropologie. Antropologen kijken binnen migratieprocessen en *home and belonging* veelal naar de onderkant van de samenleving en hebben daarbij oog voor de gemarginaliseerde groepen. Op deze manier wordt er echter maar een beperkte omschrijving gegeven van de invloed die mondialiseringsprocessen hebben binnen het antropologisch debat rondom migratie, *space and place* en *home and belonging*.

Doordat expats een zeer mobiele levensstijl hanteren en zowel voor werk als voor plezier regelmatig grenzen passeren zijn zij een goede expressie van de invloed die mondialiseringsprocessen hebben op het leven van de mens. Expats zijn het resultaat van toenemende mondiale economische invloeden waardoor hun wijze van leven vernieuwende inzichten kan bieden voor de wetenschap. Laat ik allereerst opmerken dat ik niet wil impliceren dat de diverse redenen voor mobiliteit binnen het debat rondom migratie vanuit dezelfde achtergrond komen dus ook niet op dezelfde manier tot uiting komen, maar door te kijken naar *place-making practices* van expats kan er geleerd worden dat het mogelijk is om strategisch en binnen een korte tijd zonder veel middelen een thuis te creëren. Door de strategie nader te bestuderen kunnen *place and home making practices* van expats toegepast worden bij gemarginaliseerde groepen welke vaak gedwongen zijn gemigreerd. Zoals door Massey is beschreven, aangehaald door Polson (2013:3), wordt *place* al lange tijd niet meer gevormd door geografische grenzen maar door sociale relaties. Netwerken zijn voor expats dan ook één van de

belangrijkste middelen om snel en gericht *place-making practices* in te zetten. Tevens dragen netwerken bij aan de behoefte aan *face-to-face* contacten zoals omschreven door Juris (2008) en Eriksen (2007). Tegelijkertijd zorgen netwerken ervoor dat er ook aan de inzet van *place-making practices* in het land van herkomst kan worden gewerkt, waardoor het land van herkomst niet volledig verlaten of achtergelaten wordt. Door middel van *social media* staan expats in contact met hun netwerken overal ter wereld en zijn zij ook in staat om een netwerk offline op te bouwen in Bangkok. Naast netwerken spelen ook identificatieprocessen een belangrijke rol bij de inzet van *place-making practices*, doordat een expat zich weet te identificeren met bepaalde (etnische) groepen kan het netwerk gereduceerd worden tot een bruikbaar en hanteerbaar netwerk. Expats creëren voor zichzelf op deze manier grenzen, zowel sociaal als geografisch. Doordat expats zich op de een of andere manier moeten identificeren met de *locals* wordt hun culturele raamwerk aangevuld met invloeden vanuit Thailand. Identificatie is daardoor een fluïde proces wat continu onderhandeld wordt, wat onder andere maakt hoe gemakkelijk een expat zich kan thuis voelen in een land. Ook wordt er continu onderhandeld in de omgang met de *locals*. Het thuisgevoel van expats wordt gevormd door persoonlijke materialen, netwerken en een geromantiseerd en *imagined* beeld. De *home making* processen in Bangkok daarentegen zijn mobiel en inwisselbaar en kunnen in elke nieuwe stad toegepast worden. Doordat een expat zich blijft toeschrijven naar het land van herkomst kan er gesteld worden dat de wereld geen thuis kan bieden voor een expat, maar dat een thuis van een expat wel open staat voor de wereld (Hedetoft en Hjort 2002:xx).

Wanneer er meer studie wordt gedaan vanuit de *bottom-up* visie waarbij er ook naar de top van de samenleving wordt gekeken kan er binnen de antropologie een compleet beeld geschetst worden van alle diverse structuren en invloeden binnen de maatschappij. Door middel van deze scriptie hoop ik een bijdrage te leveren aan een wetenschappelijke visie naar de top van de maatschappij. Want wanneer er goed wordt gekeken naar zowel de top als de *bottom* kan er gezien worden dat de verschillen minder groot zijn dan in eerste instantie wordt gedacht. Dit is dan ook nog een opening waar nader onderzoek naar gedaan kan worden. Het is daarom dat dit onderzoek naar de inzet van *place-making practices* en de invloed van *place-making practices* op het thuisgevoel een vernieuwende insteek kan leveren voor diverse onderzoeksgroepen binnen de Antropologie maar ook voor diverse groepen binnen de maatschappij zonder vanuit de natiestaten te denken.

Amersfoort, Hans van.

2001 Transnationalisme, Moderne Diaspora's en Sociale Cohesie. Amsterdam: IMES.

Anderson, Benedict.

2006 Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso Books

Andersson, Magnus.

2012 Media and Migration through the Lens of Mediatization and Transnationalism. Manuscript ICA Virtual Congerence, 14 May – 8 June 2012.

Appadurai, Arjun.

1990 Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy. Theory Culture Society, Volume 7, pp 295-310

2006 Fear of Small Numbers: An Essay on the Geography of Anger. Durham en London: Duke University Press.

Bauman, Zygmunt.

2011 Collateral Damage: Social Inequalities in a Global Age. Cambridge: Polity Press.

Beck, Ullrich.

2003 Cosmopolitan Critical Theory: Toward a New Critical Theory with a Cosmopolitan Intent, Constellations Volume 10(4), pp 453- 468.

Butcher, Melissa.

2010 From 'Fish Out of Water' to 'Fitting In': The Challenge of Re-placing Home in a Mobile World. Population, Space and Place 16: 23-36.

Castells, Manuel.

2010 The Rise of the Network Society. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

Cieraad, Ireen.

1999 At Home; An Anthropology of Domestic Space. New York: Syracuse University Press.

Croucher, Sheila.

2012 Privileged Mobility in an Age of Globality. *Societies*, 2: 1-13.

DeWalt, Kathleen M. & DeWalt, Billie R.

2002 *Participant observation: a guide for fieldworkers*. Walnut Creek: Atlantic.

Eriksen, Thomas H.

2007 *Globalization: The Key Concepts*. New York: Berg.

2010 *Ethnicity and Nationalism: Anthropological perspectives*. London: Pluto Press.

Espiritu, Yen Le.

2003 *Home Bound: Filipino American Lives across Cultures, Communities, and Countries*. London: University of California Press, Ltd.

Fechter, Anne-Meike.

2007 *Transnational lives; expats in Indonesia*. Hampshire: Ashgate Publishing.

Gupta, A & Ferguson, J.

2001 *Culture Power Place; Explorations in Critical Anthropology*. Durham & London: Duke University Press

Harvey, David.

1990 *The condition of postmodernity*. Oxford: Blackwell Publishing

Hedetoft, Ulf & Hjort, Mette.

2002 *The Postnational Self: Belonging and Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Ho, Karen.

2008 *Situating Global Capitalisms: A View from Wall Street Investment Banks*. In: J.X. Inda & R. Rosaldo (eds), *The Anthropology of globalization. Second edition*. Malden: Blackwell Publishing Ltd. pp 137-164

Juris, Jeffrey S.

2008 *Networking futures: The movements against corporate globalization*. Durham and London: Duke University Press.

Kottak, Conrad F.

2011 *Cultural Anthropology: Appreciating cultural diversity*. New York: McGraw-Hill.

Massey, Doreen.

1991 A Global Sense of Place. *Marxism today*. Published online June 1991.
http://www.amielandmelburn.org.uk/collections/mt/index_frame.htm

Moore, Fiona.

2004 Tales of the global city: German expatriate employees, globalization and social mapping. *Anthropology Matters Journal*, Volume 6 (1): 1-12.

Polson, Erika.

2013 A gateway to the global city: Mobile place-making practices by expats. *New Media Society*. Published online 30 October 2013.
<http://nms.sagepub.com/content/early/2013/10/28/1461444813510135>

Robben, Antonius C.G.M. en Sluka, Jeffrey A.

2007 *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader*. Malden, Oxford and Victoria: Blackwell Publishing.

Sökefeld, Martin.

2006 Mobilizing in transnational space: a social movement approach to the formation of diaspora. *Global Networks*. 6(3): 265–284.

The 2013 Expat Journey HCBC Bank.

2013 PDF document via internetbron. www.hsbc.com/.../media/HSBC-com/NewsroomAssets/2013/pdf/131128-hsbc-expat-explorer-2013-infographic.ashx. Geraadpleegd op 2 december 2013.

Trundle, Catherine & Bonisch-Brednich, Brigitte.

2010 *Local Lives: Migration and the Politics of Place*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.

Tsing, Anna.

2000 The Global Situation. *Cultural Anthropology*. American Anthropological Association. Vol. 15(3), pp 327-360.

Walsh, Katie.

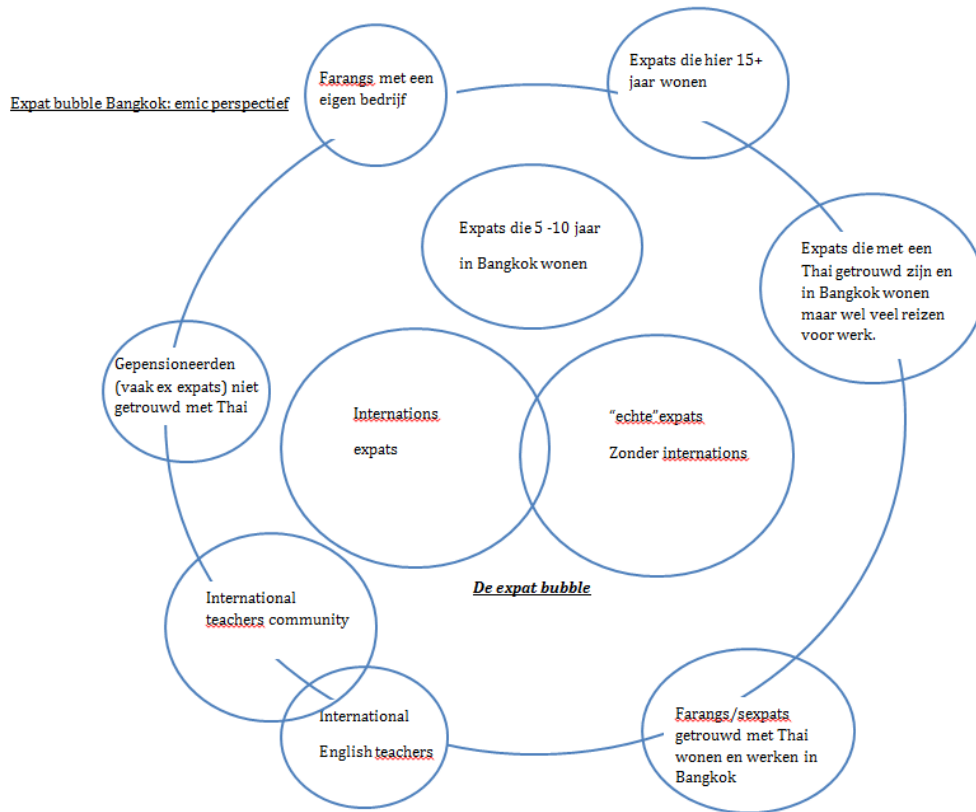
2006 British Expatriate Belongings: Mobile Homes and Transnational homing. *Home cultures*; Volume 3; Nr. 2:123-144.

Yeğenoğlu, Meyda.

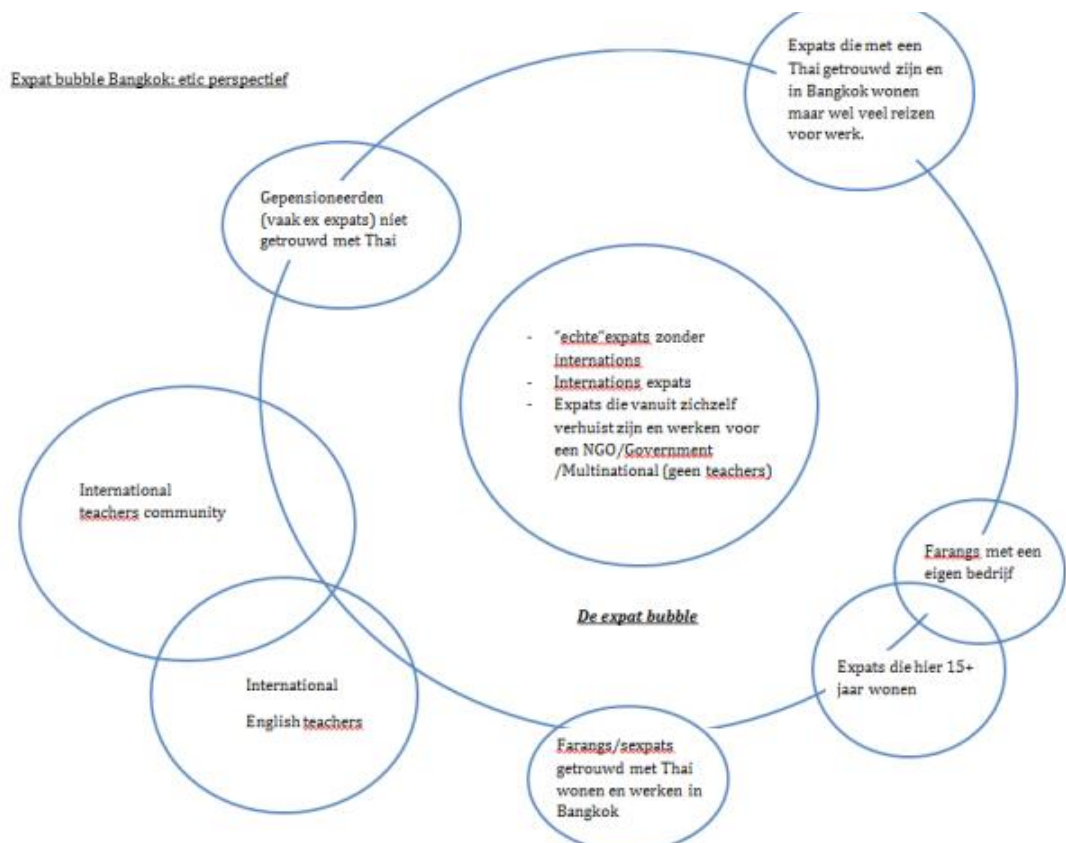
2006 Cosmopolitanism and nationalism in a globalized world. *Ethnic and Racial Studies*. 28:1, pp 103-131.

Bijlage 1: the expat bubble(s)

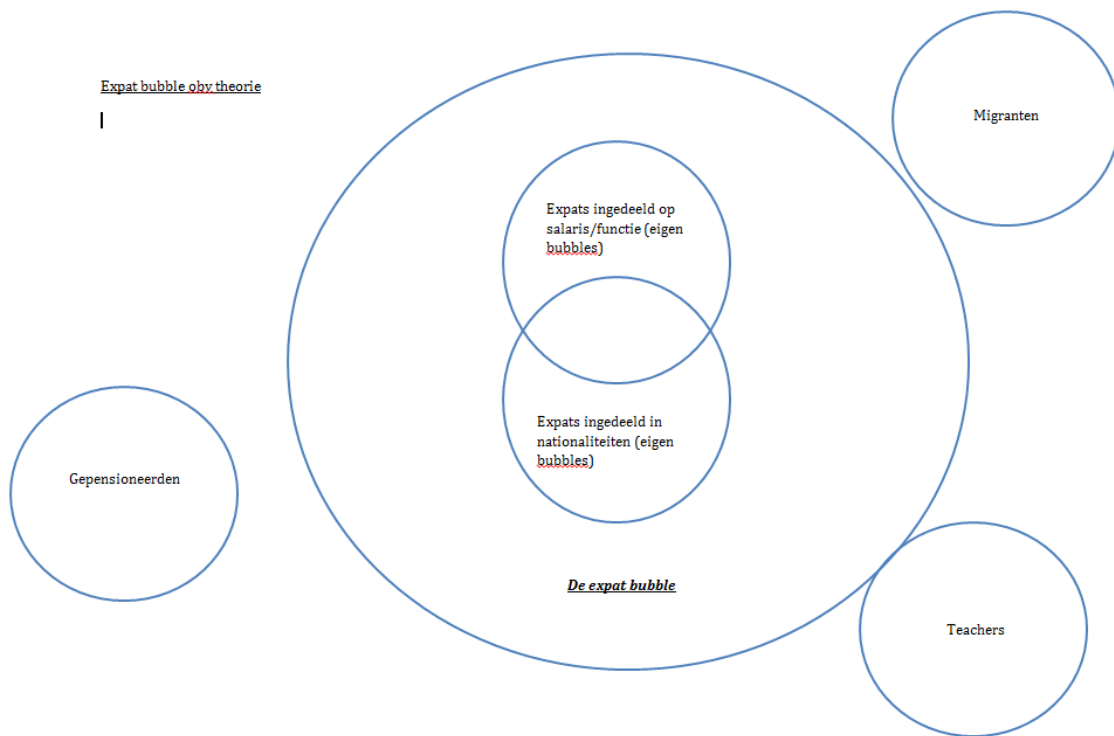
1.1

1.2

1.3

Bijlage 2: Participanten overzicht

Nr.	Naam (pseudoniem)	Leeftijdscategorie	Rol
1	Esra	30-34	Trailing spouse
2	Sharon	45-49	Trailing spouse
3	Daisy	45-49	Teacher
4	Julia	35-39	Expat
5	Janine	45-49	Expat
6	Louise	-	Trailing spouse
7	Jacqueline	45-50	Trailing spouse
8	Wilma	40-44	Trailing spouse
9	Hans	40-44	Expat
10	David	25-29	Expat
11	Angela	35-39	Trailing spouse
12	Charles	40-44	Teacher
13	Tamara	30-34	Expat
14	Martine	35-39	Expat
15	Carry	50-55	Teacher
16	Charlene	30-34	Trailing spouse
17	Bas	40-44	Expat
18	Andrea	-	Trailing spouse
19	Drew	40-44	Expat
20	Ian	45-49	Expat
21	Laureen	45-49	Teacher
22	Na	40-44	Trailing spouse
23	Johnny	30-34	Expat
24	Jim	40-44	Expat

Naast deze participanten heb ik nog vele “informele” gesprekken gevoerd met expats, *trailing spouses* en *teachers* welke ik maar een aantal keer heb ontmoet. Deze personen heb ik niet in de lijst opgenomen. Alle personen in mijn participanten overzicht zijn participanten wie ik gedurende mijn veldwerkperiode heb kunnen volgen of diepgaande gesprekken/interviews mee heb gehad.

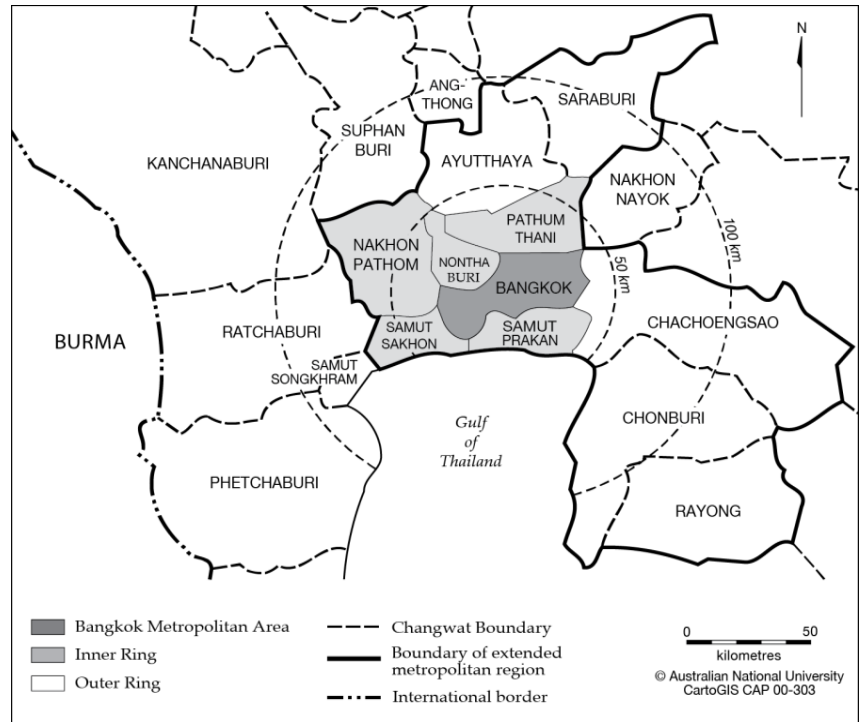
Bijlage 3: Topic lijst

<p>Main question: <i>How do/did you find your way, the best places and your network in Bangkok, with the influence of work, leisure (also sports), family, internet and social media? And how did these things helped you to create a feeling of home in Bangkok?</i></p>
<p>Question</p>
<p>Topic: Moving to Bangkok</p>
Where are you from?
How long have you been here and how long would you stay?
Where did you live before? (All the countries you lived in)
Which country do you like most? Why?
Did you move alone or with family? Do you think family make a big difference in finding your way in Bangkok? Why?
Did you move for you job/company or just on your own?
What kind of work are you doing?
How did you felt about moving for work?
How did your company helped you to settle down and find your way in Bangkok?
Do you have many western or Thai colleagues? What do you think about that?
Are you hanging out a lot with colleagues? Why (not) and if you do where are you going out?
Is working in Thailand a lot different as working somewhere else? Can you explain your answer?
How import is a job to create a life here? Why?
How did you find people to connect with?
Is building a network and finding your way in a new city every time the same or do you recognize big differences? Why/can you explain that?
Do you like Bangkok? Why (not)?
What do you like most about Thailand/Bangkok? Why?
What do you miss most now that you are living in Thailand? Why?
Did Thailand give you opportunities you wouldn't have in your own county?
Do you speak Thai? Why (not)?
Do you learn the local language in every country you moved to? Why (not)?
Are there laws that hinder your freedom in Thailand? Why or can you give an example?
How are you treated by the Thai? Does this affect your movement or the way you can feel at home?
How do you experience the climate? Does this affect your movement or the way you feel at home? Why (not)?
<p>Topic: The "Expatriate bubble"</p>
Where do you live? How did you find this home? Why did you (or your company) choose for this area?
Who are your neighbors? (Thai or western people)
Do you like this area? Why (not)?
Where do you mostly go/stay in your free time? Why and who are also there?

Where do you do your shopping/groceries/haircut? How did you know about/find this places? Which language do they speak? What are the price ranges? Are there coming a lot of expats/westerners? Do you recommend this place? Why (not)?
What are your favorite coffee bars/bars/restaurants? How did you know/find this places? Which language do they speak? What are the price ranges? Are there coming a lot of expats/westerners? Do you recommend this place? Why (not)? Did you meet new friends/networks up here?
With which kind of people do you mostly meet/go out with? How did you meet this people?
Do you exercise? If you answer is yes, what kind of exercise do you do? Where is it? Who are coming there also (expats/westerners/Thai)? How did you find this place? Do you recommend this place? Why (not)? Did you meet new friends/networks there?
Do you use internet/social media for networking and finding your way in Bangkok? How do you use internet and/or social media for this topics?
Which internet sites or/and social media groups do you use? Why this websites/groups? Did you use these ones before when your lived in a other country? Why (not)?
Do you have a lot of online contacts? Who are your contacts online (family/friends/other expats etc.)? How often do you have contact with these persons? And at which ways you have contact with them? Why did you choose for this way?
What does online networks mean for you? Why?
Do you experience limits in online contact? Can you explain this?
Do you experience differences in online and offline networks? Can you explain this?
Do you recognize a so called "expat bubble" in Bangkok? Why (not)? Can everybody join this "expat bubble"? Who are in and who are not?
Do you think nationality plays a role in building a network in Bangkok? Can you explain that?
What kind of role does the job/salary/age/gender/ethnicity have in building a network in Bangkok? And which role does it have to connect in the "expat bubble"? Why?
Is there a difference among western expats and Asian expats in Bangkok? Why (not)?
How important is contact with people of the same origin, equal position and/or with the local Thai for you? Why, can you explain that?
How does your network help you in finding your way and the best places in Bangkok?
How do you experience the ever changing contacts?
Does the temporality in your life affect the way you connect to people and built relationships with them? Can you explain that?
Topic: International networks/contact with the home country
Do you have much contact with expats in other cities you went before? Why (not)? How do you keep in touch? And what does these networks mean for you? Why?
How important is the contact with the country of origin for you? Why, can you explain that?
What kind of ways do you use to have contact with your country of origin? (newspaper/online shopping/family/friends etc.) Why?
Do you still feeling your origin nationality? Why (not), can you explain that?

What kind of influence does the contact with the country of origin and/or family have on your feeling of home and integration in Thailand? Why?
Did your family and friends accept your moving and life as an expat? Can you explain that? How did your family and friends react? Are they come to visit you here? Are you visiting them? Why (not)?
How do you involve family and friends to settle up here? Can you explain your answer?
Topic: Home feeling
How do off- and online networks, compare to each other, helped you in creating a sense of home in Bangkok?
Where do you feel at home? Why?
What makes you feel at home somewhere? Why?
What does the word <i>home</i> mean to you? Why?
What kind of role does the expat life play on feeling at home somewhere? Can you explain that?
What kind of impact does the future prospect have in feeling at home somewhere? Why?
1. What kind of role does the feeling of temporality have in the experience of your sense of home feeling? Can you explain that?
How do you look at the future? Which role has Thailand or the expat life have in it? Why?
What kind of role play online networks and the internet in the feeling of home?
Topic: Other/advice
Did you miss any questions or topics? If yes, which one and can you give an answer to your question?

Bijlage 4: Bangkok in beeld, van groot naar klein.

Bijlage 4: vervolg

